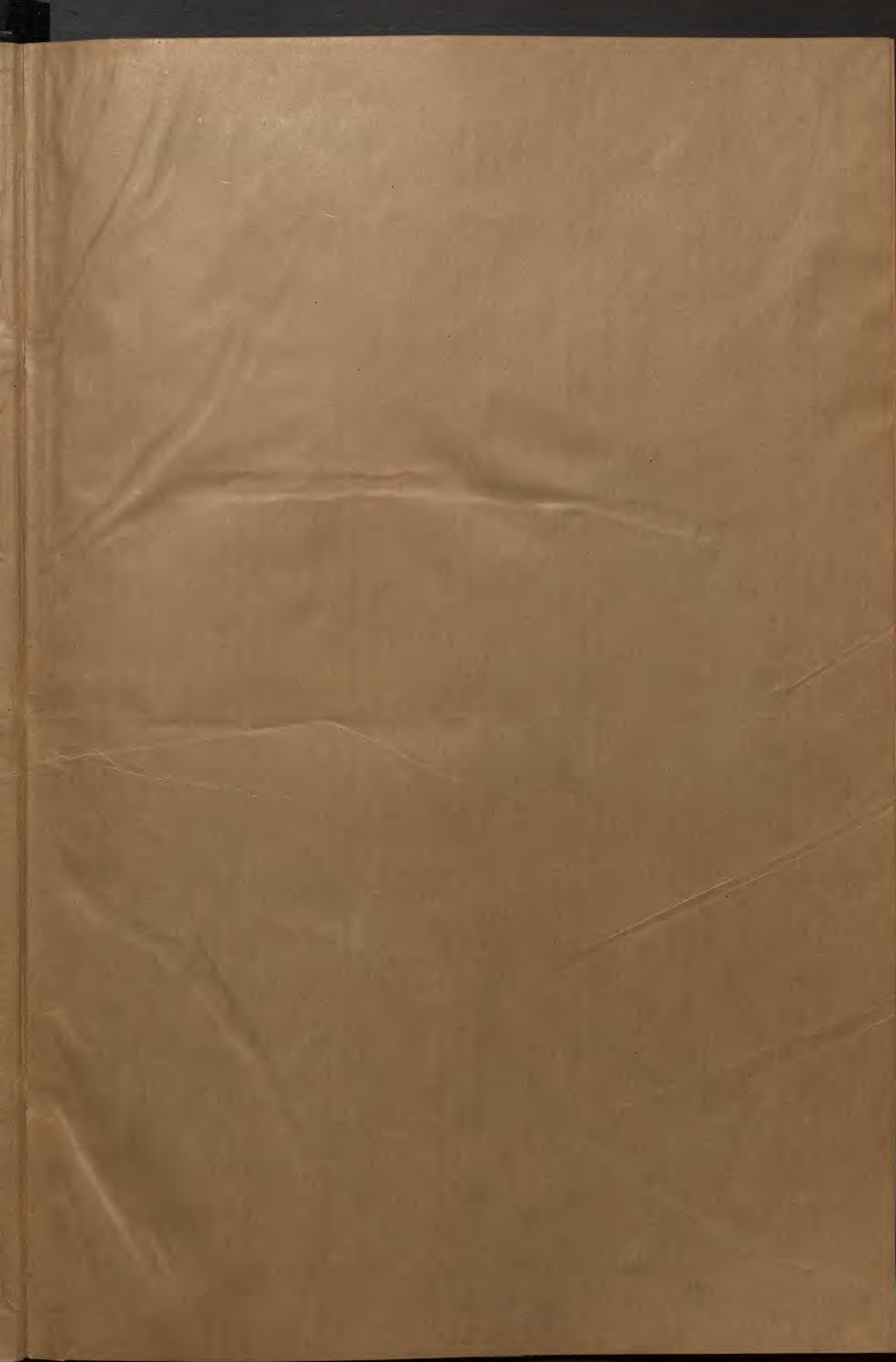

Учурлар
(1911-1913)

967

400

I

"L7

[unintelligible]

800

111

467

411

800

711

111

467

711

Խմբագրութիւնը յօդածները կը ձևաւորէ և, ենթարկում փոփոխութեան և շարադրելով (եղի՛ բերրից պակաս) չէ վերագրւածում:

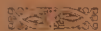

Անճառական անսպասելի խմբագրի հետ երեւարքի և ուրբաթ առ. ժ. 11-12:

Յայտարարութիւն ընդունում է ամեն լեզուով Տարազի յայտարարական տողը առաջին երես 40 կ., վերջին 25 կ., մանրատառ (պլտիտ): Արտատպմանից կը կտակի: Շատ անգամ կը կտակներն առանձին համաձայնութեամբ:

Աղբիւր-Տարազ ամսական 33 կ.

Գեղարդիտական, գրական, հասարակական, քննադատական, քաղաքագիտական

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՀԱՆԳԵՍ
ԶԱՆԵՐԿՈՒԹԻՒՆԻ ՏԱՐԻ № 1 ՅՈՒՆԿԱՐ 1911—XXII

Խմբագրութիւնը—Թիֆլիս երկաւէտեան փողոց տ. № 39, բաց է ամեն օր (բացի տօն և կիրակի օրերից) առ. 10¹/₂ ժ. մինչև 2-ը կէսօրից յետոյ:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԻՑ

Տարազի նախորդ №-ի մէջ յայտարարել էինք, որ ուղարկում ենք այդ №-ի հետ և 16-րդ ու 17-րդ մեր խոստացած վերջին պրէմիաները 1910 թ. Բաղասէսի «Իմ Տօնածառը» և 1911 թ. Օրացոյց:

Սակայն նկատի ունենալով այդ №-ի սրտատրուի պահանջը մասնաւոր անձինքների կողմից, մենք անհրաժեշտ համարեցինք ամեն պահանջից առաջ նախ մեր բաժանորդներին ուղարկել Ներկայից Պատրիարքին նւիրւած Տարազի №-անմանախը, չըստասելով մի քանի օր, որպէսզի վերև թւած պրէմիաների հետ ուղարկենք:

Մատարակոյս ամենքի համար ակներև է, որ այստեղ ներկայից մենք տուժեցինք, պօստին կը կնակի վճարելով, կը կին անգամ բանդերով անելով, հասցէներ կապնելով են:

Սակայն և ամենքի համար էլ պէտք է պարզ լինի որ ներկայիս խնայողութիւնը չէ մեր գեղավարը:

Այսօր ուղարկւած է արդէն և այդ 16 ու 17-րդ յաւելւածները՝ Օրացոյց 1911 թ. և Բաղամէսի Իմ Տօնածառը:

Այն քաղաքները, ուր գէթ 5 օրինակ Աղբիւր-Տարազ էլ չէ ստացուում, այդպիսի բաժանորդներին կ'ուղարկեն ՈԳԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ պրէմիան յատուկ արկղների մէջ, բաժանորդների ցանկութեամբ, իբրև պօստային կապոց (ПОСЫЛКА) բաժանորդի հաշւին, որի համար պէտք է կանխիկ ուղարկել 75 կ. պօստի մարկա:

Այս վճարից ազատ են այն բաժանորդները, որոնք բաժանորդագրւել են ներկայ յունւարի մէկից առաջ:

Ազատիկ և մաս-մաս վճարով բաժանորդագրութիւն չունին Աղբիւր-Տարազը:

Տարազի ներկայ №-ից սկսում ենք տպագրել մեր վեաերան-բանաստեղծ Դէորդ Բարխուդարեանի ուշադրաւ յիշողութիւնները, որ կը շարունակեն համարեա ամբողջ տարի:

Խմբագրութեանս պօրտֆէյներում պատրաստ են բացի ժամանակակից մատենագիրների գործերը և Շէլլի, Բայրոն, Հէյնէ, Օսկար Ուայլդ, Կանտ անմահների և նրանց ստեղծագործութիւնների վերաբերեալ քաղաքականութիւններ, լուստբանութիւններ ու քաղաքներ սրանց ընտիր երկասիրութիւններից:

ԿՆՈՒՏ ՀԱՄՍՈՒՆ շարունակ կը հմայէ իր գրչով Տարազի ընթերցողներին:

Tavares de Mello-ի շատ հետաքրքրական թղթակցութիւնները Պորտուգալիայից անընդհատ կը գեղեզւեն Տարազում, ինչպէս և նման միւս աւտօրիտետ հրապարակախօսների թղթակցութիւնները Հռոմից, Լոնդոնից, Պարիզից, Բերլինից, Վիեննայից ու Ստեփանից:

Վ Բ Ի Պ Ե Կ

Տարագի նախորդ №-ի վերջին երեսի
ամենավերջին նկարը Գեորգեան ճե-
մարանը չէ, այլ Թիֆլիսի Ազնւական.
Ուսումնարանը: Ներկայ №-ում տպագ-
րում ենք Գեորգեան ճեմարանի նկա-
րը, խնդրելով մեր բաժանորդներին
ջնջել № 12-ում նկարի տակ և գրել
Թիֆլիսի Ազնւ. Ուսումնարան:

Իսկ նրանք, որոնք գնել ին այդ №-
այմանախը ոչ մի տրտունջ չալանել
ի հարկէ չեն կարող, քանի որ մեր
յայտարարած 24 պատկերի տեղ նոյն
№-ու տպագրւած են 28 պատկեր:

Բ Ա Յ Ա Ր Զ Ա Կ Ն Ա Մ Ա Կ Ն Ե Ր

LV.

«1125»

Հայը, տարիներով օտարների
ստրուկը լինելով, ֆիզիոլոգիայէս
ստրկացել է, մեղքել անհատա-
կան, տոհմային, ազգային-մարդ-
կային արժանապատուութիւնը:

Քծնելով խարդախելով, զըր-
պարաելով, սողունի նման է քարշ
տալիս հայը իր գոյութիւնը:
Հային խորթ են դարերից ի վեր
ազատ արծաի եթերքում թռչն-
ները: Հայն ընտելացել է սեռ-
զգեստ ազգաւանների նման սնունդի:

Հայ մանկան տարեկան մի ր.
բաժանորդագնով տարին տաս-
ներկու ամիս Աղբիւրի նման
հանդէս ենք տալիս և նրա ծնո-
ղը, դաստիարակը, փոխանակ
խղճահարւելու, փոխանակ սթափ-
ւելու, հարկադրում են, իրենց
նման ստորացնում են հարիւրա-
ւոր, իրենց խնամքին յանձնւած
մանուկներին, և նրանց ստորագ-
րել տալիս մարդկային արժանա-
պատուութիւն վիրաւորող, քծնող-
շողորդող, ուղերձ-աղերսաղիւր,
թէ ինչ է, այդ 1 ր. էլ չը վերց-
նենք նրանից:

Սակայն նոյն հայը, քծնող,
ստրուկ հայր չէ պանում գոյու-
թիւն չունեցող գործի համար
դրամ շռայլել:

Ապացոյց այն 1125 ր., որ
հայը վաճառել է վաճառորէն ոչ մի
գործ չը կատարած Կ. Հ. Հրատ.
Ընկ. գիւանական (?) ծախսի հա-
մար:

Հետաքրքրական է, թէ այդ
Ընկ. Հրատ. Ընկ. է, որ գէթ 4
երեսանոց մի բրոշիւր անդամ չը
հրատարակած, 1125 ր. գիւանա-
կան ծախս է արել: Եւ գեռ յան-
դգնում է հայից դարձեալ դրամ
կորզել, որ իբր ապագայում գործ
պիտի կատարէ:

Այսուհետեւ «1125»-ը թող լի-
նի մի տեքմին երբ քծնող,
ստրուկ հայը իր լուծման բնաշա-
րերիով հասարակական գործին
և աղիաշխարայ նրա վատնւած
լինելը տեսնելով, մարդկային այն-
քան ինքնաճանաչութիւն չունե-
նայ, որ վաճառողների կոկորդից
բռնի և հրապարակից դէն շարտի:

Արդէն ստացել ենք աշխարհա-
հռչակ մատենադիր Կնուտ Համ-
սոնի խոստացած և իր տնակի
լուսանկարը, որ արդէն ուղարկւած
է արտասահման կիշէ պատրաս-
տելու և կը տպագրւեն Տարագի
և Աղբիւրի հետեւալ №-ում,
պատկերների վրայ մակագրու-
թիւններով և յատկապէս Տարա-
գի և Աղբիւրի համար գրւած
պատմածքներով:

Տարւայ ընթացքում մենք կը
տանք Համսոնի նշանաւոր դըր-
ւածքներէց էլ, որոնք արդէն
տպագրւած են շատ լեզուներով:

MEMORIAL THEATRE. STRATFORDUPON—AVON SHAKESPEARE FESTIVAL

1911

Ընդհանուր տեսութիւն՝ Mr. E.
R. Benson. Շէքսպիրի յիշատա-
կին համաշխարհային թատրոն
Ստրէտֆորտում, ուր տիեզերա-
հռչակ դրամատիկ, արտիստներ
ներկայացնում են բացառապէս
Շէքսպիրի երկերը, այս տարւայ
դարնանային սեղոնը կը տեւէ
Ապրիլ-Մայիս և ամառայինը
Յուլիս-Օգոստոս:

Թերթիս խմբագիր պ. Տիգրան
Նազարեան, որ անդամ է և Շէքս-
պիրի աշխարհահռչակ այս թատ-
րոնին, անցեալ տարւայ նման
պատաււոր տոմսակ է ստացել,
հետն էլ յատուկ դրութեամբ ա-
ռանձին հրաւէր, ներկայ լինելու
տիեզերական այս հանդէսներին:

Ահա թէ ինչպէս է հիմնւել այս
մեծ կաճառը: Արտատպում ենք
Times-ից, որ անցեալ տարւայ
հանդէսների առթիւ տպագրել
էր:

«Շէքսպիրի յիշատակին յատ-
կացրած թատրոնի շինութիւնն
աւարտւել է 1879-ին և այս վեր-
ջին 30 տարւայ ընթացքում մե-
ծապէս ծառայել է Շէքսպիրեան
թատերախաղին ուսումնասիրելու
և նրա սէրը կենդանի պահելուն:

Շէքսպիրի բոլոր խաղերը բա-
ցի միայն երեքից, արդէն ներ-
կայացրած են այնտեղ և տարէց
տարի էլ կրկնւում են: Այս կեր-
պով քանդակողի անդիւլական
պատմութիւնից քաղւած բոլոր
խաղերը հետզհետէ և բազմաթիւ
տոնիկում ներկայացւելով, հանդի-
սատեններին հնարաւորութիւն են
տրւում յիշելու իրանց պանծալի
պատմական անցեալ և վերլուծե-
լու առօրեայ հարցերն ու ապագա-
յի յոյսը:

Ստրէտֆորտում էր, որ առա-
ջին անգամ Անգլիայում հիմնւեց
թատրոն, ազգային կոչւելու ար-
ժանի, որովհետեւ հիմնարկողներն
եղել են ոչ թէ մի խումբ բաժնե-
տէրեր շահ ստանալու նպա-
տակով, այլ որոշ թւով կանայք
և տղամարդիկ, որոնք ի նկատի
ունին միմիայն ազգային բնակչ-
տուար ունեցող մի թատրոնի
լուազոյն շահերը:

Յատուկ դիւրութիւններ են դըր-
ւած ուսուցիչներին, որ կարող
զանապ. և տ. Բենարնի և նը-
բանց Շէքսպիրեան խմբի ներ-
կայացրած շէքսպիրեան թատե-
րախաղերը տեսնել: Յատկապէս
նոյն ուսուցիչների համար ժողո-
վրդական, ազգային պարերի, եր-
գի և խաղերի դասընթացն է
հաստատւած, որպէսզի նրանք
ձմեռւան օրերում այս առար-
կաներն անցնեն իրանց աշակերտ-
ների հետ:

Ծանօթութիւն: Առաջին ամառ-
ային սեզոնը մեծ յաջողութիւն
ունեցաւ: Անգլիայի համարեայ
բոլոր գաւառներից ուսուցիչներ
եկան թատրոն, ներկայ լինելու:
Արդիւնքն այնքան քաջալերիչ
էր, որ անհրաժեշտ նկատւեց ա-
ւելի ևս ընդարձակել այս տոնիքը:

KNUT HAMSUM-ի

ԵՐԿՐՈՐԴ ՆԱՄԱԿ

Էրզրում, 10 նոյա. 1910

Վերամեծար Պարոն

Տիգրան Նազարեան

Ներմակեալ կը գտնէք կնոջ
և իմ մի քանի լուսանկարները:
Այս պատկերները հանել է գիւ-
ղական մի լուսանկարիչ, որոնք

շատ էլ մեզ նման չեն, բայց յա-
մենայն գէպս ձեզ որոշ չափով
գաղափար կը տան մեր մասին:

Ես պատկերել եմ նոյնպէս լու-
սանկարելու մեր հին, փոքրիկ
տնակը անտառում, ուր մենք
աղբիւր ենք. այս պատկերը ձեզ
մի փոքր ուշ կուգարկեմ:

Ընդունեցէք, խնդրում եմ, ա-
մենաարտագին բարեկ. կնոջիցս և
ձեզ անձնէք

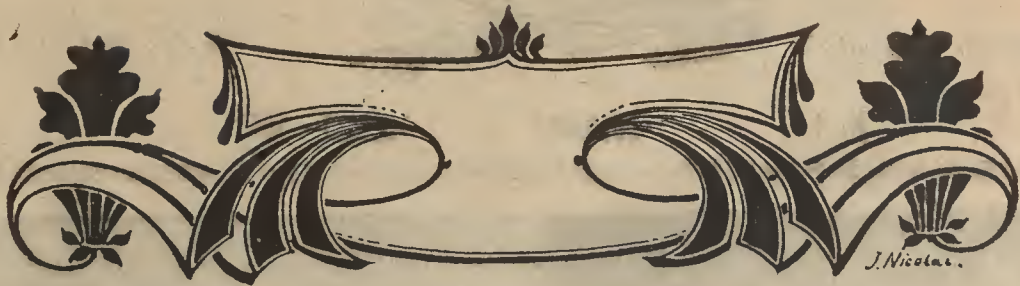
Knut Hamsun

Ինձ զգեցրել են այդ յիմար ու պարսպ սիրամարգնները... Ե՛, հաւատայ եւ ոտքստիկի յոգնել եմ... Այ՛ ինձ հորկատը է հէնց աշոտիսի պարզ, մարտը եւ անարատ աղչիկ...

(Տարագ, երես 4)

ՄԻ ՀԱՏԻԱԾ ԻՄ ԱՆՏԻՊ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆԻՑ

(Նուէր Խաչատուր Արովեանի անմահ յիշատակին)

Ա.

1851 թականի գեկտեմբերի 8-ին, երեկոյեան 6 ժամին պօստի համակառքը, որի մէջ նստած էինք ես և երեք գերմանացի վաճառականներ, մտաւ Դորպատ քաղաքը և, արշաւելով Պետերբուրգեան փողոցի մի մասը, ուղղւեց դէպի աջ ու գոռոցալով անցաւ փայտաշէն կամուրջով Էմբաի գետի աջափողմեան ափը։ Այդ միջոցին կօնդուկտորը որոտածայն հնչեցնում էր իր փողը, զգուշացնելով փողոցներում պատահող անցորդներին ու կառքերին։ Նրա փողի հնչիւնները տարօրինակ կերպով յուզում էին իմ կուրծքը։ Սիրտս սաստիկ թրթռում էր ուրախութիւնից, որ վերջապէս երկարատե ճանապարհորդութիւնից յետոյ, հասայ այնտեղ, դէպի ուր եռանդագին ձգտում էր իմ բոլոր անձը։

Համակառքը, մի քանի նեղ ու ծուռ փողոցներ անցնելով, վերջապէս կանգնեց մի հասարակ միջաւրկանի շինութեան առաջ։ Դա պօստի կայարանն էր։ Իմ երեք ուղեկիցներից մէկը, որ մի բարեպիտա, ալեգարդ ծերունի էր, միակ խօսակիցս էր բոլոր ճանապարհորդութեան ժամանակ Պետերբուրգից մինչև Դորպատ, որովհետև բաւական ազատ խօսում էր ռուսերէն, թէև, ի հարկէ, գերմանացուն յատուկ արտասանութեամբ։ Այս համակրելի պարոնը համարեա հայրաքաղ խնամում էր ինձ ճանապարհին, թէ իջեաններում հոգալով իմ անուշիկ մասին և թէ կառքում փաթաթելով ինձ իր լայն մուշտակի մէջ, որովհետև իմ թեթև վերաբերուն լաւ չէր պաշտպանում ինձ 30 աստիճան ցրտի դէմ։

Երբ կառքից իջանք, բարեպիտա գերմանացին առաջ ինձ։

«Ահա, սիրելի բարեկամ, վերջապէս մեր ճանապարհորդութիւնը, և զուր շուտով կը հանգստանաք ձեր բարեկամների մօտ տաք բնակարանում։ Բայց առաջէք, խնդրում եմ, մեր պիտի գնաք զուրք»։

— «Պետերբուրգեան փողոց, ճարտարապետ Զիգելի տունը» — պատասխանեցի ես։

«Գիտեմ, գիտեմ», առաջ նա — «այնտեղ բնակում են մի քանի կովկասցի հայ ուսանողներ։ Ես ճանաչում եմ ձեր հայրենակիցներից մի քանիսին։ Նրանք բոլորն էլ կտրին, աշխատասէր և ազնիւ երիտասարդներ են և շատ սիրով ընդունւած են քաղաքիս լաւ բնասիրներում։ Ես նայեալէս ճանաչում էի սրանից տասնհինգ տարի առաջ ս. Արովեանին, որ մի շատ եռանդուն և պատեական երիտասարդ էր։ Եթէ չեմ սխալուում, նա կարծեմ առաջին հայ ուսանողն էր այստեղի համալսարանում։ Յետոյ եկաւ ս. Նապարեանցը, ապա ս. Սատիսեանցը, որ նոր աւարտեց ուսումը և վերադար-

ձաւ իր հայրենիքը։ Դրանք, անշուշտ, այժմ օգտակար անգամներ են իրանց հասարակութեան, և իրանց անխնայ աշխատանքով ձեռք բերած գիտութեան պաշարով ծառայում են իրանց հայրենակիցների մտաւոր լուսաւորութեան գործին»։

— «Այո» — պատասխանեցի ես անվստահ, որովհետև ամօթով պիտի խոստովանեմ, որ նրա յիշած անուններից և ոչ մէկը ծանօթ չէր ինձ։ Բայց զրա հակառակ շատ լաւ յայտնի էին Պուշկինը, Լերմոնտովը, Դոբոլը և ուրիշ ռուս գրողներ, որոնց շարադրութիւնները ոչ միայն կարգացել էի ծայրէ ի ծայր մի քանի անգամ, այլ շատ բան անգիր էլ գիտէի։

«Ես յոյս ունեմ, որ առաջին և վերջին անգամ չենք պատահում իրար, և էլի առիթ կունենանք խօսել ձեզ հետ այս առարկայի մասին։ Այժ պէտք է հոգալ ձեզ տեղ հասցնելու, առաջ բարեկամս և պատուիրեց կայարանի ծառային մի սահմակ բերել ինձ համար։

Երբ սահմակը եկաւ, ճանապարհի կապոցս տեղաւորեցին նրա մէջ, և իմ գերմանացի բարեկամը նստեցնելով ինձ սահմակի մէջ, պիտե սեղմեց ձեռքս և առաջ։

«Ցտեսութիւն, սիրելի բարեկամ։ Ցանկանում եմ ձեզ կատարեալ յաջողութիւն, ինչ նպատակով որ եկել էք այստեղ ձեր հեռաւոր հայրենիքից։ Խնդրում եմ, չը մոռանաք ինձ և երբեմն, երբ ազատ ժամանակ ունենաք, այցելեցէք ինձ։ Իմ տունը հեշտ է գտնել. զա ուղիղ գերմանացոց եկեղեցու դիմացն է։ Այնտեղ, ում հարցնէք Միւլլերի տունը իսկոյն ցոյց կը տան ձեզ»։

Ես սրտանց շնորհակալութիւն արի, խոստանալով անպատճառ օգտւել նրա սիրալիկ հրաւերից։

Նա մի անգամ էլ սեղմեց ձեռքս և առաջ կատարեցին. «Պարոնին կը տանես Պետերբուրգեան փողոց, Զիգելի տունը»։

Մենք բաժանուեցանք։

Հիմնալի պարզկայ լուսնեակ երեկոյ էր։ Փողոցների ապակու պէս հարթ ստոած ձիւնը պէծպծին էր տալիս, կարծես թէ ծածկւած էր միլիոն միլիոն տարման արամանդներով։ Երկնի սահմակը նետի արագութեամբ սահում էր փողոցներում, և տասը բողբոջ յետոյ կանգնեց մի երկյաւրկանի փայտաշէն տան մուտքի տուփ։

Զիգելի տունը, առաջ կատարեցին։

ԳԵՐՐԻ ԲԱՐԻՍԻԳԵՐԵՆ

(Կր շարունակի)

ST. PRZYBYSZEWSKI

Ս Տ . Պ Շ Ի Բ Ը Շ Ե Ի Ս Կ Ի

ՁԻՒՆ

S N I E G

Ն Ի Է Բ

Մ Ե Բ Տ Ա Ղ Ա Ն Դ Ա Ի Ո Բ

Վ Ի Պ Ա Ս Ա Ն Ե Ի Դ Բ Ա Մ Ա Տ Ո Ի Բ Գ

Շ Ի Բ Վ Ա Ն Ջ Ա Դ Է Ի Ն

նրա զբաղման գործունեության 30-ամյայ յօրելիանի առիթով

Դ Բ Ա Մ Ա

IV

ԱՐԱՐԻԱԾՈՎ

Թարգմ.

ՋԱՆԱՆ

ՏԵՐ-ԳԻՐԳՈՐԵԱՆ

ԳՈՐԾՈՂ ԱՆՁԻՆՔ

Թաղէութ:

Բրօնկա:

Տես ամուսինը:

Նստ,

Բրօնկայի բն-

կերտին:

Կազմակերպ,

Թաղէութի եղ-

բայրը:

Մակրինա:

Սպասարար:

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս Ի Ա ր տ Ի ս տ Ի ք ա Կ ա Ն Թ ա տ ր ո Ն
(X-ամեակի առիթով)

Առ. Պիլլըշկակու ՁԻՒՆԸ նորագոյն ժամանակ-
ների ամենայայտնի պիկանտիկ մէկն է:

Նա իր մէջ պարունակում է համաշխարհային թա-
խիծի սիմբոլ, որ մահաւան հետ միասին անցնում է
տարակուսած մարդկութեան վրայով՝ հաղորդելով նրան
ոյժ, բայց միևնույն ժամանակ և թուլութիւն:

Մարդկային հպարտ սիրտը քարանում է այնպէս,
ինչպէս երկիրը ցրտաշունչ հողմերից զտնուում
է սառած դիակ: Եւ ինչպէս վերջնիս համար ձիւնի
հաստ շերտ է պէտք, որ դիակը նսրից կենդանանայ և
կենսաբի բողբոջներ տայ, այնպէս էլ քարացած սրտի
համար հարկաւոր է Բրօնկայի նման մաքուր ու քնքոյշ
էակ, — ջերմութիւն տալ և երկիրը համբուրող ձիւնի
նման մաքուր ու ճերմակ, անմեղ Բրօնկայի նման,
որին այնքան բանաստեղծական սարօֆներ է նւիրել
Պիլլըշկակին:

ՁԻՒՆԸ, ինչպէս մի գրամատիքական սագա, ստեղ-

ծագործական ալիքների վրայ դուրս է բերում, նրա-
ցած ու իստարակիր ժարգիւթիւնը և տալիս է
խորաթափանց պատկերներ, որոնք կամ սլանում են
դէպի բարձր ու վսեմ գաղաթները, կամ գահավիժում
են դէպի խաւար անդունդները... Իսկ Պիլլըշկակու
համեմատութիւնները՝ կիսաձայները, կիսախօսքերը...
Այո, ՁԻՒՆԻ հեղինակը մէկն է այն երջանիկներից,
որոնք զերում են հոգեկան տրամադրութիւնների
ամբողջ գամման արտայայտող հազազիւտ ձայներին,
բառերին:

ՁԻՒՆԸ վերապրելը և ամբողջովին զգալը ինքն-
րոտ ինքեան դժուար խնդիր է. բայց աւելի ևս դժուար
է արտայայտել պիկանտի հիմունական գաղափարը թէ՛ ամ-
բողջովին և թէ առանձին մանրամասնութիւններով:
Ահա այդ պատճառով ՁԻՒՆԻ վերաբրտագրումը և ար-
ժանաւոր կերպով ներկայացնելը կարելի է համարել
արեւսագիրական մի ահագին միախա:

I ԱՐԱՐԻԱԾ

Բեմը ներկայացնում է շքեղ կերպով սարքած սեղանատուն. բարձր պատուհանների և ձմերային ջերմանոցի ապակիների միջով երևում են մերկ, եղեմանապատ ծառեր և ձեան հիւսեր: Մի անկիւնում վաղեմի բուխարի, մօտը-սոճի փայտի կտորներ, որ կաղիմբը բոլոր առ բոլոր նկարային շարժումով գրեցում է կրակի մէջ: Բրօնզե պատուհանի մօտ անհանգիստ կերպով նայում է ձիւնախառն բուք-բորանին:

1 ԵՐԵՒՈՅԹ

Կազմիրը եւ Բրօնզան

ԿԱԶԻՄԻՐ. Ինչի՞ դու այդպէս անհանգստանում ես: Երեւոյութիւն մի անի: Ինչի՞ց ես վախենում:

ԲՐՕՆԿԱ. Ա՛խ, Տէր-Աստուած, Կազեա, չի՞ս տեսնում ինչպիսի թիւի է: Համարեա ամբողջ օրը թափում է հա թափում, ամբողջ հիւսեր է կազմել: Իսկ քաղաքից դուրս ճանապարհի շուրջը մի քանի վերստ տարածութեան վրայ ծառ չըկայ ամենեկին: Եթէ յանկարծ կառապանը ճանապարհը կորցնէ, սահնակը շրջի ու փոսն ընկնէ...

ԿԱԶԻՄԻՐ (ընդհատելով): Դրանից ի՞նչ: Թաղէ-ուշը կընկնի փափուկ ձիւնի վրայ—ուրիշ ոչինչ:

ԲՐՕՆԿԱ. Օ՛հ, ի՞նչ անպիտանն ես!..

ԿԱԶԻՄԻՐ. Դէ մի՛ բարկանար: Չարմանալի երեսաներ էք երկուսդ էլ: Ձեր յարաբերութիւնները շատ անբնական են: Արդէն մի տարի է, որ ամուսնացած էք, բայց այնպիսի քնքշութիւններ էք անում, որ կարծես երէկ էք ծանօթացել:

ԲՐՕՆԿԱ. Հէնց դա է զեղեցկացնում մեր կեանքը:

ԿԱԶԻՄԻՐ. Ի հարկէ, ի հարկէ: Հապախոստովանի՛ր, սիրելի Բրօնկա, քանի՞ սիրահարկան նամակ ես ստացել քո Թաղեայից նրա մի շարաթեայ բացակայութեան ընթացքում:

ԲՐՕՆԿԱ. Ա՛խ, եթէ գիտենայիր, ինչպիսի՞ քաղցր նամակ է գրել նա ինձ, ինչպէ՛ս սիրում եմ ես նրան: Դա ինչքան չի կարող այդպիսի սքանչելի տողեր գրել!

ԿԱԶԻՄԻՐ. Բանը խօսքերի մէջ չէ: Բայց Թաղէ-ուշը իսկ որ սիրում է քեզ: (Մտախոհ): Այո, շատ սիրում է: Ես նախանձում եմ ձեր երջանկութեանը: (Փոքր ընդհիշումից յետոյ): Ձեզ մօտ ես բոլորովին կըհալւիմ: Ես աւելի ու աւելի յաճախ երազում եմ մի իդիլիկ սիրւած ու սիրող կնոջ հետ, որի մօտ ես կարողանայի աշխատել: Ուժասպառ արին ինձ այդ մշտական թափառումները մէկ տեղից՝ միւսը: Զէ՛որ այդ բոլորը յիմարութիւն է: Սրտիստական տալաւորութիւններ, թանգարաններ, կրկեսներ, Իտալիա, Պարիզ—այդ բոլորը յիմարութիւն է, յիմարութիւն, միայն ձանձրոյթ է պատճառում: Ամեն տեղ միևնոյնն է, և մարդ պարապ քարշ է դալիս անկիւնից անկիւն՝ հոգու մէջ կրելով միևնոյն մշտական անձկութիւնը...

ԲՐՕՆԿԱ. Կազեա, Կազեա, ինչպէ՛ս տխուր ես դու! Այդպիսի անսահման անձկութիւն ես դեռ չեմ տեսել!

ԿԱԶԻՄԻՐ. Այո, այո:

ԲՐՕՆԿԱ. Ա՛յ, եթէ, Կազեա, դու սիրահարէիր:

ԿԱԶԻՄԻՐ. Ձըլինի, թէ քեզ վրայ: Ասենք, ես դրանից շատ հեռու ել չեմ:

ԲՐՕՆԿԱ (կատակով): Յիմար, ի՞նչ կանէիր դու այնպիսի մի սովորական, հասարակ աղջկայ հետ, ինչպիսին ես էի: Այդպիսի հասարակ աղջիկները քեզ յարմար չեն:

ԿԱԶԻՄԻՐ (հեղնով): Ընդհակառակը՝ ինձ յարմար է հէնց այդպիսին: Ինձ զգեստներ եմ այդ յիմար ու պարագ սիրամարդները՝ իրանց խառնածքի և փոքրիկ կրքերի անարեւատ խաղով համեմած չար ոգիների դերում. ես զգեմ եմ այդ ներշնչող հրեշտակներին, որոնք մարդու սիրտն են խառնում. ես զգեմ եմ այդ ջաղուռներին, որոնք ճաղատ լեռան վրայ դատարկութիւն են տալիս գիտութեան և հասարակական գործունէութեան մասին: Օ՛, հաւատա, ես սարսափելի յոգնել եմ այդ էպիպսիխիզիօններից, սղամարդու հոգու այդ մեծ ու փոքր նմանութիւններից: (Ճակատը շփելով եւ փայտի ճիւղերից նկարդօրէն նետելով բուխարու մէջ՝ ման է զալիս սենեակում): Այո, ինձ հարկաւոր է հէնց այդպիսի պարզ ու հասարակ, մաքուր և անարատ աղջիկ. այո՛... ամբողջ երեկոները կարճել նրա հետ միասին բուխարու առաջ, չար ու բարին չիմացող այդպիսի մի աղջկայ հետ, որի համար օտար լինի ամեն մի սկզբունք, տեսութիւն և բարոյագիտութիւն, ամեն մի իզմ, միայն թէ նա ամբողջովին լինի մի սիրտ, մաքուր ու ջերմագին սիրտ! Օ՛, այն ժամանակ կանհետանայ թէ անձկութիւն և թէ յիմարութիւն:

ԲՐՕՆԿԱ. Օ՛, որքան դու սխալում ես! Երկու օր քեզ կըզբաղեցնէր այդպիսի հասարակ աղջիկը, իսկ յետոյ... թէ ի՞նչ—ինքդ ասա:

ԿԱԶԻՄԻՐ. Դու այդպէ՛ս ես կարծում: Բայց տարօրինակ չէ՞, որ այդպիսի հասարակ աղջկայ հետ, ինչպիսին դու քեզ համարում ես, ամբողջ օրեր խօսում եմ սրտագին, բաժանում եմ մտքերս և մի բոլոր անգամ ձանձրոյթ չեմ զգում. ընդհակառակը՝ երբեք ես չեմ անցկացրել այնպիսի լաւ ու հաճելի օրեր, ինչպէ՛ս այստեղ, եղբօրս տանը, քեզ հետ միասին: (Աշխոյժ կատակով): Դիտե՛ս, Բրօնկա, ես պիտի լուրջ սիրահարեմ քեզ վրայ:

ԲՐՕՆԿԱ (նոյն տօնով): Եթէ այդ բոլորը դու չասէիր այդպիսի տխուր եղանակով և եթէ այդ միևնոյն միջոցին չը մտածէիր բոլորովին այլ բաների մասին, ես կարող էի կասկածել, թէ ուզում ես թեթեւ ֆլիրտ սկսել ինձ հետ...

ԿԱԶԻՄԻՐ (ծիծաղելով): Թէկուզ այդպէս լինի, իմ չքնաղ belle soeur: Փոխադարձ յուզմունքի այդպիսի անմեղ խաղը կարող է շատ հաճելի և հետաքրքրական լինել: Դա միևնոյն է թէ մարդ մի բաժնակ հրեղէն Ամօնտիլիադօ խմէ:

ԲՐՕՆԿԱ. Ես ծաբաւութիւն չեմ զգում դէպի այդ հրեղէն Ամօնտիլիադօն, (Յրաժ մտքով): Բայց ինչի՞ Թաղէ-ուշը այսքան երկար ուշացաւ: Ասում եմ քեզ, Կազեա, կառապանը, երեւի, սահնակը շրջել ու փոսի մէջ է գցել:

ԿԱԶԻՄԻՐ. Այդպէս անհամբեր մի՛ լինի, ճանապարհը ծանր է, ձիւնը՝ խոր, ձիւրին հօ չը պիտի ճաքեցնեն:

ԲՐՕՆԿԱ. Ասենք որ այդպէս: Բայց և այնպէս, Կազեա, դու քո մեղամաղձոտութեամբ և ցրտաշունչ տխրութեամբ այնպէս փչացնում ես մարդու տրամադրութիւնը, այնպէս ճնշում ես, որ... (Ընդհատում է):

ԿԱԶԻՄԻՐ. Յետոյ ի՞նչ, ի՞նչ...

ԲՐՕՆԿԱ. Որ քիչ է մնում վազեմ ու արթնացնեմ եւային... Ձեմ հասկանում, թէ ինչի՞ նա միշտ քրնում է:

ԿԱԶԻՄԻՐ. Բայց կարելի է քնած չէ:

ԲՐՕՆԿԱ. Այդ դէպքում, նշանակում է, նա խուսափում է մեղանից:

ԿԱԶԻՄԻՐ. Ո՛չ, նա զգում է, որ՝ առանց իրան՝ մեզ համար աւելի լաւ է:

ԲՐՕՆԿԱ. Անպիտան! Նա միշտ եղել է իմ ամենամօտ և ամենասիրելի թուրեկամը: Դու չես կարող

երեւակայել, թէ ինչպէս բողոքաւոր եմ գգում ինձ, որ նա, վերջապէս, եկել է մեզ մօտ. երկու տարի էր, որ չէի տեսել: Բայց գիտեմ, Կաղեմ, նա բոլորովին փոխւել է: Ես չը գիտէի, թէ մարդկային բնութիւնը կարող է կարճ միջոցում այդպէս փոխուել:

ԿԱԶԻՄԻՐ. Ինչպէս է փոխուել:

ԲՐՕՆԿԱ. (Մի քիչ շփոթւած): Գիտեմ... մի ինչ որ... պանսիօնատէրէն աւօթիսանոցիս ինձ խանդավորում է այդ բանի մասին խօսել: Բայց քեզ կարելի է այդ բոլորը պատմել, դու կարծես թէ տղամարդ չես:

ԿԱԶԻՄԻՐ. Արդարացի նկատողութիւն: Դէ պատմիր օր, Եւայի մասին, հետաքրքրական է:

ԲՐՕՆԿԱ. Գիտեմ, նա որք է և շատ հարուստ: Եւ նրա գծերստիւթիւնը հենց նրանումն է, որ կարողացել է բաւարարութիւն տալ իր ամեն մի քմահաճոյքին... Սակայն ես այդ չէի ուզում ասել: Մենք միասին պանսիօնատէրէն էինք, և մեզ կապում էր ինչ-որ տարօրինակ սէր: Նա խելագարի պէս էր սիրում ինձ, այնպէս որ նրա սէրը երբեմն ինձ համար լինում էր ծանր ու տանջալի: Նա ինձ համար կամ անվերջ բարի էր լինում, մի գառ, որի հետ ես կարող էի խաղալ, մի հնազանդ ստրկուհի, որ աչքերիս արտայայտութեամբ գուշակում էր միտքս, կամ յանկարծ նորից դառնում էր քմածին բռնակալ, նախանձայրոյ իմ ամեն մի մտքին, իմ սրտի ամեն մի բարախումբին:

ԿԱԶԻՄԻՐ. Յետոյ ինչ:

ԲՐՕՆԿԱ. Խնամակալը, իր ամուսնու մահից յետոյ, վերցրեց նրան պանսիօնից, և նա այդ ժամանակից դարձաւ իր կամքի, իր կարողութեան, իր մեղամագձութեան, կարելի է, նաեւ անձկութեան լիակատար տիրուհին... Ահա, Կաղեմ, դա քեզ համար յարմար կին կը լինէր:

ԿԱԶԻՄԻՐ. Հըմ... Հըմ... Սակայն դու ոչինչ չասացիր նրանում կատարւած յանկարծակի փոփոխութեան մասին:

ԲՐՕՆԿԱ. Դէ տեսնում ես, տեսնում ես, ինչպէս ես ցրւած եմ, չեմ կարողանում մտքերս վերջացնել... (Մտածմունքի մէջ է ընկնում): Բայց և այնպէս, չը նայած նրա բոլոր օտարոտի վարմունքներին և քմահաճութիւններին՝ նա շատ ուրախ ու զւարթ էր և ամեն բանի մէջ մեր ամենիս գլխաւորն էր: Ամենքին և բոլորին նա կարողանում էր խաբել, ծաղրել: Իսկ հիմա... Ես չեմ կարողանում դեռ ինքս ինձ լաւ պարզել, բայց զգում եմ, որ... տեսնում ես, Կաղեմ, ամուսնու եմ խոստովանելու, որ մեր մէջ ինչ-որ պատուար է գոյացել... Ես չեմ կարողանում առաջւայ նման ազատ վերաբերել նրան և զգում եմ ինչ-որ անբացատրելի զգացմունք, չը գիտեմ, երկիւղի, թէ սարսուռի... Ախ, ինչպէս նա գեղեցիկ է! Տեսնել ես, ինչպէս նա գեղեցիկ է: Տեսնել ես:

ԿԱԶԻՄԻՐ. Լաւ չեմ նայել մինչև հիմա:

ԲՐՕՆԿԱ. Այ մարդ, միթէ դու կոյր ես! Իսկապէս, դու տղամարդ չես:

ԿԱԶԻՄԻՐ. Դու, կարելի է, իրաւացի ես: Բայց քո հիւրը սկսում է իմ հետաքրքրութիւնը շարժել: Սակայն ինչին ես վերագրում դու այդ փոփոխութիւնը: Փշրւած սրտի, խաբւած սիրոյ...

ԲՐՕՆԿԱ. Նո՛ւ... Ոչ, այդպէս չէ, սիրելի Կաղեմ:

ԿԱԶԻՄԻՐ. Ինչպէս կարելի է պնդել այդպէս համոզւած կերպով:

ԲՐՕՆԿԱ. Որովհետեւ ես ճանաչում եմ այն բոլոր երիտասարդներին, որ շրջապատում էին նրան. գիտեմ, որ նա միայն խաղում էր նրանց հետ, և միակ մարդը, որ հետաքրքրում էր նրան, Թադէուշն էր. բայց ինչ որ բան նրանց հետու էր մղում միմեանցից:

ԿԱԶԻՄԻՐ. Ինչպէս, Թադէուշը նրան ծանօթ էր:

ԲՐՕՆԿԱ. Ի հարկէ, աւելի վաղ, քան թէ՛ ինձ:

ԿԱԶԻՄԻՐ (աշխոյժ կատակով): Եւ նրանք չը սիրահարեցին միմեանց վրայ:

ԲՐՕՆԿԱ. (յետ քաշելով, կարծես ինչ-որ անսխալորժ բանից խայթած): Դու կարծում ես, թէ այն ժամանակ այսպէս անկեղծ և սրտագին կը հրաւիրէին նրան մեզ մօտ, եթէ լիովին հաւատացած չը լինէի, որ նրանք օտար են եղել միմեանց համար:

ԿԱԶԻՄԻՐ. Երևի այդպէս է. չէ՞ որ ես լաւ ծանօթ չեմ կնոջ սրտի հետ:

ԲՐՕՆԿԱ. Ես միայն վախենում եմ անսխալորժութիւն պատճառել Թադէուշին նրանով, որ՝ առանց իր զիտութեան՝ ես Եւային հրաւիրել եմ մեզ մօտ այսպէս անսպասելի կերպով: Դուցէ նա կուզէր իր վերադարձից յետոյ դէթ մի քանի օր միայն մեզ հետ լինել: Ինձ համար նա քրոջից էլ թանկ է, ես նրան չափից դուրս սիրում եմ, բայց Թադէուշի համար նա օտար է:

(Բակից բաւում է տանակի գանգալներով ծայնը)

ԲՐՕՆԿԱ. (ցնծազին աղաղակով). Թադէան գալիս է! Թադէան գալիս է! Օհ, վերջապէս! (դուրս է վազում ծախ դռնով):

2 ԵՐԵՒՈՅԹ

ԿԱԶԻՄԻՐ (նստած է եւ վշտազին նայում է Բրօնկայի յետեւից՝ բեխը նետարօրէն ոլորելով եւ բուխարու մէջ ճիւղեր գցելով: Ապա յետ ու առաջ է գնում սենեակի մէջ: Կանգ է առնում, զրուսը ձեռքերի մէջ առնում եւ շշնջալով ասում). Այո, ուշ է, չափազանց ուշ է!)

(Ստանում, գրանակը վստում է, անտարբեր, մտախոյ: Նախասենեակից լսում է Բրօնկայի ծայնը. «Իմ թանկագին Թադէա, իմ Թադէա!» Կազիմիրը յանկարծ ցնցում է:—Թադէուշի ծայնը. «Ախ, ինչպէս կարօտել եմ քեզ!» Կազիմիրի դէմքին նկատում է հրանդազին ու անսխալորժ ժպիտ):

3. ԵՐԵՒՈՅԹ

ԲՐՕՆԿԱ. Արի, արի, իմ սիրելի, ինչպէս դու սառել եմ—արի բուխարու մօտ, տաքացիր:

ԹԱԴԵՒՈՅԹ. Բայց ես բոլորովին ցուրտ չեմ ըզգում, իմ թանկագին: (Բարեւում է Կազիմիրին): Հը, սիրելի Կաղեմ, լաւ ես պահպանել իմ տունը: Բրօնկայի զրուսը չիս լցրել քո զրոյցներով մետաքիդիքայի և արեւստի մասին:

ԿԱԶԻՄԻՐ. Այստեղ ես աշխատում էի Բրօնկային ընտելացնել այն մտքի հետ, թէ այլեւ չը պիտի բաժանեմ ձեզանից:

ԹԱԴԵՒՈՅԹ. Ուրեմն այստեղ լաւ է քեզ համար:

ԲՐՕՆԿԱ. Դէ արի Թադէա, արի բուխարու մօտ, դու բոլորովին սառել ես:

ԹԱԴԵՒՈՅԹ. Շատ շնորհակալ եմ քո բուխարուց, բայց այսպիսի ցրտից յետոյ՝ ես աւելի շուտ մի որեւէ բան կուտէի, շատ քաղցած եմ:

ԲՐՕՆԿԱ. Լաւ, լաւ, այս բոպէիս: (Դուրս է վազում):

4. ԵՐԵՒՈՅԹ

ԹԱԴԵՒՈՅԹ (Ուրախ ու երջանիկ): Հիմա որ, Կաղեմ, ես գտայ երջանկութիւն ու հանգիստ: Երբեք ես չեմ համարձակւել նոյն իսկ մտածելու այսպիսի զրախտի մասին: Մինչև Բրօնկայի հետ պատահելը ես կարծում էի, թէ արդէն կորցրել եմ իմ բոլոր կենսական ուժերը. սիրտս չորացել էր տաշեղի պէս, հոգիս տանջ-

ւել էր, և մեր ցեղական սարսափելի անձկութիւնը արդէն սկսել էր համակել ինձ իր մղձաւանջով:

ԿԱԶԻՄԻՐ. Գիտեմ, գիտեմ, թէ որքան սարսափելի և անյուսալի դրութեան մէջ էիր գտնուում. դու այն ժամանակ: Գո ամեն մի նամակը սարսափով էի բանում՝ վախենալով, թէ կը պատահեմ այսպիսի բաների. «մնաս բարով, սիրելի, եղբայր, տխրութիւնը կը ծնուի մաշեց ինձ, և ես պատրաստուում եմ փոխադրուել յաւիտենականութեան ծոցը» Իսկապէս այդ բանը չէր, որ վախեցնում էր ինձ, չէ՞ որ անձկութիւնից ազատւելու միակ միջոցը այդ է. բայց և այնպէս անախտօք է այդպիսի նամակ ստանալ հարազատ եղբորից... (Յանկարծօրէն): Բայց ասան ինձ, ինչի՞ դու, որին ես յիշում եմ միշտ ուժեղ, կայտառ, կենսութախ, յանկարծ ընկար այդ սարսափելի հոգեկան գծաութեան ճնշման տակ... իմ բանը ջուկ է, ես հէնց մանկութիւնից թթւած ու լալիւն էի, իսկ դու, դու:

ԹԱԴԵՈՒՇ. Երկար կը լինէր պատմել, դու էլ կը ձանձրանայիր լսելու այն դժոխային տանջանքների մասին, որոնց ես ենթակայ էի: Ես վաղուց փթած կը լինէի, եթէ չը հանդիպէի Բրօնկային:

ԿԱԶԻՄԻՐ (կարծես պատմում ամբ, միամտութեամբ): Արդեօք կին չէ՞ եղել դրա պատճառը:

ԹԱԴԵՈՒՇ. Եւ այն, և ոչ... Միթէ ես գիտեմ: Մի անբացատրելի տխրութիւն, զի համար և ինչի՞ համար—չը գիտեմ:

ԿԱԶԻՄԻՐ. Այն կինը չար կամ թեթեւ վարքի տէր էր, արդեօք:

ԹԱԴԵՈՒՇ. Ո՛չ, քնդհակառակը: Նա միայն ապրելու բնականութիւնն էր կորցրել: Նա կեղեքում էր թէ իրան և թէ ուրիշներին: Նրան տիրել էր ոչնչացնելու մի ինչոր խելացնոր ծայրաւ... Ախ, որքան ես տանջուում էի!

ԿԱԶԻՄԻՐ. Յետոյ, ինչպէս եղաւ:

ԹԱԴԵՈՒՇ. Յետոյ... Հըմ... Նա ուզում էր սարկուռի լինել, այն ինչ պիտի տիրապետէր: Ես շատ էի վախենում, նրան կորցնելուց և նաեւ չէի կարողանում: Եւ ես արհամարհում էի ինքս ինձ, ասում էի թէ նբան և թէ ինձ: Բոլորը իզուր:

ԿԱԶԻՄԻՐ. Յետոյ...

ԹԱԴԵՈՒՇ. Վերջապէս տխուր հէքեաթը:

ԿԱԶԻՄԻՐ. Եւ այն ժամանակից այլեւս նրան չէս պատահել:

ԹԱԴԵՈՒՇ. Վերջին տեղեկութիւնը իր մասին նա ինձ հասցրել է հարսանիքիս օրը: Ես նրանից պտացայ մի այնպիսի անկեղծ և արատիկ նամակ, որ մոռացայ առաջւայ բոլոր զիբաւորանքները:

ԿԱԶԻՄԻՐ. Բայց կարելի է դա եղել է միայն կանայի չար և վրիժառու նենգութիւնը:

ԹԱԴԵՈՒՇ. Օ, ո՛չ! Նա Բրօնկայի ընկերուհին էր, բուն կեղքով սիրում էր նրան և խնայելու ուրախ էր, որ Բրօնկան ամուսնանում է մի մարդու հետ, որին նա, ինչպէս ինքը գրում էր, ամենաբաւ, զեպրում պիտի դժբախտացնէր:

ԿԱԶԻՄԻՐ (քննողական ձեւով): Եւ դու նրան այլեւս թո՞ւ անես:

ԹԱԴԵՈՒՇ. Ո՛չ:

ԿԱԶԻՄԻՐ. Եւ երբէք նրան մոտին չէս մտածում:

ԹԱԴԵՈՒՇ. Ո՛չ: Իմ սրտում և գլխում տեղ կայ միայն Բրօնկայի համար:

ԿԱԶԻՄԻՐ. Իսկ եթէ նրան յանկարծակի պտտահէի:

ԹԱԴԵՈՒՇ. Եթէ պատահէի: Ո՛չ... Նա ինձ վրայ ամենապարզ սպաւորութիւն անգամ չէր անի: Դէպի նա ունեցած սկստ վաղուց մօտիկ է դարձել, իսկա-

պէս չըգիտեմ էլ, թէ նա սէր էր արդեօք: Գուցէ նա խայթած ինքնասիրութիւն էր մի մարդու, որը մինչև այդ ժամանակ իր առաջ ոչ մի արգելք չը դիտէր և կարողանում էր որ անկարող է տիրապետել իր ցանկացած կնոջը: Աւերացրեւ դրա վրայ նաեւ ամօթի զգացմունքը, անխոտհութիւնը, չըբաւարարած ցանկութիւնները և դու կունենաս իմ հոգեկան դրութեան ճշգրիտ պատկերը: (Վեր է կենում) Եւ ման է զայիս սենեակում: Եթէ պատահէի... անպատահելի կերպով... Հըմ... կարելի է այնտեղ, հոգուս խորքում, որեւէ բան ցնցէի...

ԿԱԶԻՄԻՐ. Դու, կարծես, շատ էլ վստահ չես քեզ վրայ:

ԹԱԴԵՈՒՇ. Եթէ Բրօնկան ինձ հետ չըլինէր, ես իմ ուժեղ, եռանդուն քնաւորութեամբ չէի կարող ինձ լաւ զգալ միջնադարեան ցրտաշունչ և մռայլ պատերի մէջ, որտեղ միայնաւ կարողանում էր ապրել: Դիշերը այնտեղ սարսափելի էր լինում: Այնտեղ ապաստանում էին ուրաւականներ, մղձաւանջներ: Եռանդս հաւում էր, ինչպէս մոմը կրակի վրայ: Եւ մի ինչ-որ անիծւած մեղամաղձութիւն լսվում էր իմ ոսկորների ծովը: Բայց նայիր. իմ ճակատը ստեղծւած է արեգակի ճառագայթների համար. իմ ձեռքերը պտեղծւած են, եթէ պէտք լինի, մարտնչելու: (Ուղղում է շուրջի ու կորովի. յանկարծ բարձր ծիծաղով սկսում է ծափահարել): Հէյ, ուր ես, Բրօնկա, ուր ես:

ԲՐՕՆԿԱ (Բեմի յետեւից). Այս բոլորիս, այս բոլորիս պէտէ!

ԿԱԶԻՄԻՐ. Բայց դու որտեղ ծանօթացար Բրօնկայի հետ:

ԹԱԴԵՈՒՇ. Մեր քեռու մօտ: Ես նրան պատահեցի անտառում, ձի հեծած. նրա ձին ինչ-որ բանից խրտնել էր ու սլացել: Նայում ու դնում անում իմ այդպիսի խելացնոր, ձիարշապի վրայ. յետոյ հասկացայ, որ ամազօնը չէր ուզում այդպիսի արշաւանք, թէև արիաբար մնում էր ձիու վրայ: Թէ ինչպէս ձիուն կանգնեցրի, այդ ես էլ չըգիտեմ: Այդ արկածից, յետոյ ես հիւանդացայ, մօտ երկու շաբաթ անկողնումս էի, բայց դրա փոխարէն Բրօնկային ձեռք բերի և հանգստութիւն ու երջանկութիւն գտայ:

ԿԱԶԻՄԻՐ (Հեղեկական մոլորմով): Հետաքրքրական արկած է:

ԹԱԴԵՈՒՇ. Այո, հետաքրքրական է: Այնքան հետաքրքրական, որ մինչև այդ ժամանակ, երբ այդպիսի արկածների մասին կարդում էի վէպերում, իսկ վէպեր երբեմն կարգում էի, ձանձրութիւնից, խեղդիչ չէի կարող կարծել, որ նման զեպրիկ վարդ էն: Կիսանքի մէջ էլ պատահել:

5. ԵՐԵՒԱՅԹ

Ներս է մտնում Բրօնկան, իսկ նրա յետեւից սպասաւորը՝ ձեռքին քնած մատուցարան, որի վրայ տեղաւորւած են կիթաւորներ և խմիչքների շիշեր:

ԲՐՕՆԿԱ (Գորգաւորակով սկսում թաղկուշին շոյում է նրա երեսը): Որքան դու անհամբեր ես: Չէ՞ որ ուզում էի ինքս անձամբ այդ բոլորը պատրաստել քեզ համար:

ԹԱԴԵՈՒՇ. Բայց ինչի առաջին շատ:

ԲՐՕՆԿԱ. Մինչև քնիքի գեղ շատ ժամանակ կայ, կէր, կէր:

ԹԱԴԵՈՒՇ (Չոյի է լցնում ու խմում) Երեսը դարձնելով վէպի կազմիւր, սպաս միտում է պտել ևս խօսել ծամկում): Այ թէ բուր ու բորան է, ոչինչ չի երևում, ձեռք հիւր մինչև գօտի է հասնում:

ԲՐՕՆԿԱ. Ախ, ինչպէս անհապիտ էիք մասին:

(Կը շարունակի)

ԵՐԳ ԿԱՄ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

Օ՛հ. ի՞նչ ես դու՝ Ե՛րգ.
Թէ՛ մէն ու մենակ,
Եւ կամ թէ համերգ.

Մեծ է հրմայքըդ եւ մեծ հրապարակ՝
Որից ծրնում է սէրը ու համբոյր —
— Բամին սրարում է երգը սուրիչ,
Ամպերն որոտի երգեր տան յուզիչ
Կենդանիներին ազդող ու դիմիչ,
Թռչնոց երամին ո՛րքան զրբաւիչ:

Առաջինն ես, Ե՛րգ.
Թէ՛ մէն ու մենակ,
Եւ կամ թէ համերգ

Դեռ ո՛ր էր պրուեստ, դեռ ո՛ր գիտութիւն
Կամ քաղաքակիրթ լեզու, կեցութիւն
Երբ հրնում էին քեզ շերտերն օդի,
Երբ քեզ դայլայլում էր սոխակը վարդի,
Երբ քեզ սուլում էր սրբինգը հովուի,
Երբ գորգուրում էր քեզ ճիչ մանուկի.
Ուրախ սրբաւորում մի՛շտ զահդ է դրւած,
Վրշաին վրշտակից լոկ դո՛ւ ես գրւած:

Անբաժան ես, Ե՛րգ.
Թէ՛ մէն ու մենակ,
Եւ կամ թէ համերգ.

Մանուկը քեզնով է խաղում, ցատկում,
Հողագործն քեզնով է դաշտը հերկում,
Քեզնով են բանում բանալը ու մըշակ,
Երգելով լրցնում մեղուն իւր փեթակ,
Թռչնոց երամներ իրենց չուն զարնան
Քեզնով կատարում եթերի վորան,
Եւ անապատում առիւծը հրգօր
Քեզնով մըրմնում է հանապազօր,
Դրրոհը ուզում քեզնով ընծանում,
Սիրելու կորուստն քեզնով յուղարկում.
Խընճոյք, խըրախճան, ճաշեր ու մըտքեր
Կայտառ, զրարթ են՝ երբ ունին երգեր:

Ժընօղ ես դու, Ե՛րգ.
Թէ՛ մէն ու մենակ,
Եւ կամ թէ համերգ.

Դու ես արուեստի մայրը եւ ծաղիկ,
Եւ ժամանակի գառակ անդրանիկ,
Արուեստներիցը՝ դու ամենահին:
Եւ դու ես նրբանց մայրն ու թագուհին.
Ո՛ր էին մուգայք գեղարուեստների
Դեղեկ բընութեան սիրահարների —
Արձանագործներն ու նրկարիչներ,
Կամ բանաստեղծներն ու վիպասաններ,
Կամ Դերասաններ, ճարտարապետներ,

Երբ միաճուրում դու հետ նրազի՝
Կենդանացնէիր միտք բանաստեղծի...

Հրգօր ես դու, Ե՛րգ.
Թէ՛ մէն ու մենակ,
Եւ կամ թէ համերգ.

Երաժշտութի՛ւն, Ե՛րգ ու Նրազնե՛ր,
Դո՛ւր էք արձարծում վեհ ըզգացմունքներ,
Դուք ազատ, վրսեմ բորբոքում մըտքեր,
Թո՛յլ հոգիք, սրբութեւ աշխուժով յուզում,
Մարդ արարածը դուք ազնւացնում...:
Դո՛ւ ամենահին — Ե՛րգ համայնական,
Ամենքի՛նն ես դու, եւ անխորական,
Ամենքի կրծքից բղիւմ ես անխախ,
Ամենօրեայ ես եւ միշտ էլ անկախ.
Ո՛չ տարածութիւն եւ ոչ ժամանակ
Չեն դըրել առաջդ արգելման շղթայը:

Ազատ ես դու, Ե՛րգ
Թէ՛ մէն ու մենակ,
Եւ կամ թէ համերգ.

Ա.

Թէ բանաստեղծին պէտք է թոխք մտքի
Դէպ ուրտ, սահման վեհ ըզգացմունքի
Հանճարի ծաւալն է նորա կապանք...
Դո՛ւ, Ե՛րգըդ միայն, ունիս ազատ կեանք:

Բ.

Թէ վիպասանին պիտոյ է զըրիչ
Իբր ջախջախ կեանքի անաշտ բրբիչ՝
Հանճարը մըտքի՛ է նորա կապանք...
Դո՛ւ, Ե՛րգըդ միայն, ունիս ազատ կեանք:

Գ.

Արձանագործին թէ պէտք է անդրի,
Եւ կամ նրկարչին պատկեր նրկարի՝
Կրտաւ, դեղ, վրթօին եւ ծիրք են կապանք...
Դո՛ւ, Ե՛րգըդ միայն, ունիս ազատ կեանք:

Դ.

Թէ ճարտարարուեստ շէնք հրաշակերտ
Կուգէ կանգնեցնել քաջ ճարտարապետ՝
Չափ, գիծ, հմտութիւն են նորա կապանք...
Դո՛ւ, Ե՛րգըդ միայն, ունիս ազատ կեանք:

Ե.

Թէ կուգէ դընել տաղանդը բեմին
Դերասանն ազնիւ, գոհում կոչում ին՝
Ճարագ, դէմք, շրնորք՝ են նորա կապանք...
Դո՛ւ Ե՛րգը միայն, ունիս ազատ կեանք:

Զ.

Թէ ընտանեկան յարկի տակ է սուգ,
Ուր հեղեղօրէն հոսեն արտասուք՝
Թէ աստղ ժառանգի թռչում է յարկից
Պակտում է առիշտ տան անդամներից՝
Սուգին սրգակից, վրշտին ամոքիչ
Դո՛ւ ես, միայն դո՛ւ Ե՛րգըդ հմայիչ...:

Ամենքին բաժին զըրում ես Տէրից՝
Ազատ ես բղիւմում ամեն սրտերից:

Բճմայացի:

ԶԱՔԱՐԻԱ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

Պատմութիւնն չէ, որ պէտք է գրեմ մեր շատ սիրելի Զաքարիայի մասին, թողնելով այդ նրանց, որոնք ձեռք կառնեն երբեք կատարել հասարակական մեծ շահաւէտ գործ, գրելով ազգիս վերածնման — անցեալ դարու կիսից սկսած — պատմութիւնը, որի մէջ առանձին, յատուկ տեղ պէտք է գրաւէ, անշուշտ, Զաքարիա Գրիգորեանը:

Իմ այսօրուայ նպատակը շատ համեստ է՝ իբրև Զաքարիային մտերիմ բարեկամ անձն, — ուրիշ նրա բարեկամների հետ միասին, — ասել, կամ կրկնել, թէ ի՞նչ բարեմասնութիւններով էր նա օժտւած և ինչն էր նրա հոգեկան յատկութեանց մէջ, որ այնքան յարգել էր տալիս ինձ նրան և սիրել, այսքանս միայն:

Կենսագրական կէտերը սրանք են. հանգեաւ ի Տէր 70 տարեկան հասակում, ուսել էր Թիֆլիսի գիմնազիայում և աւարտել Պետերբուրգի համալսարանի բնագիտական մասը 1867 թ. այնուհետև գալիս են մի շարք տեղեկութիւններ, որոնք նոյն իսկ ինքը հաղորդեց իր գրչով ամենքին այս վերջին ժամանակներս «Հովիտ» շաբաթաթերթի մէջ: Այն է՝ Խորէն Ստեփանէի և Սիմէօն աւագ ք. Զմշկեանի բացած Մարիամեան օրիորդաց դպրոցում ուսուցչութիւն էր անում և 1869 թ. նորաբաց Գայիանեան դպրոցի մէջ նոյնպէս, որի և առաջին տեսուչն էր: Դեռ գիմնազիայում եղած ժամանակ Ա. Երիցեանի հետ (որի մասին ես ակնարկել եմ Երիցեանի կենսագրութեան մէջ «Ազգագրական Հանդէսում») իրանց ընկերների հետ հաւաքւում էին և զբաղւում Հայոց լեզուի ուսումնասիրութեամբ և առաջին թատրոնական ներկայացումներն էին տալիս, որի մասին, ինչպէս վերև յիշեցինք, Զաքարիաս առանձին հրճւանօք պատմեց լրագրական էջերում: Զաքարիաս յօրինում էր դասագրքեր իր մասնագիտութեան վերաբերեալ և ունենալով գրալսճառասնոց, հրատարակում էր զանազան կարեւոր երկասիրութիւններ: Ահա ընդհանուր գծերով հանդուցեալի կենսագրութիւնը, որից ընթերցողը տեսնում է, թէ որքան հարուստ է եղել և բեղմնաւոր նրա կեանքը:

Այդ մի քանի խոշոր գծերի մեծ նշանակութիւնը շեշտելու և լուսաբանելու համար՝ անհրաժեշտ է ի միտ առնել մեր ժողովրդի վիճակը 1850—1860-ական թւականներում, երբ նոր-նոր ասիականութիւնը սկսում էր տեղի տալ եւրոպականին, երբ հայի աչքը նոր էր բացւում և միտքը զարթնում: Դաւառացիք շատ քիչ կային Թիֆլիսում, իսկ Թիֆլիսցիները հայերէն չէին խօսում, այլ միայն վրացերէն, մանաւանդ ուսումնարանի աշակերտները, որոնք ուսեւերէնին կամ ֆրանսերէնին էին դու տալիս:

Ահա մեր Զաքարիան այստեղ միջամտում է այդ հարցի մէջ, դեռ իր մատղաշ հասակում: Նոր քաղաքակրթական գործօն է յառաջ գալիս, և ահա Զաքարիան դրա քարոզիչն ու առաքեալն է. դա այն ժամանակներն էր, երբ տղերանց ազնկերանց շորեր էինք հագցնում և կնկայ դեր կատարել տալիս, մանաւանդ որ նոր էին մայրել թատերադրութիւնների մէջ միերկու (շատ չէր կարելի) կանացի դեր: Արշակ Բ-ի մէջ կնոջ միայն մօրթին է յիշում — դարմանով լցրած — Փառանձէմինը: Ուստի Զաքարիայի դարում կնոջը պէտք էր յառաջ քաշել դեր տալ, և նա անում էր այդ: Բայց ամենամեծ գործօնը ուսումնարանն էր, այն էլ՝ նորութիւն, օրիորդաց ուսումնարանը, որին Զաքարիան ամբողջ հոգով նւիրում է, մանկական ուրախութեամբ, կրօնական մոլեռանդի սրտով... Զաքարիան ուսուցչու-

Զաքարիա Գրիգորեանց
Թիֆլիս 11 նոյեմբերի 1910

թիւն է անում, մոռացանք ասել, և Ներսիսեան ուսումնարանում. բնական գիտութիւն է աւանդում, բայց խօսքեր չըկան, տերմիններ չըկան, նա հարցնում է գաւառացի երեխաներին, ինքն է ստեղծում, որպէսզի մի տեսակ տեղափոխի իր գիտեցածը աշակերտների մէջ, դասագրքեր է յօրինում:

Ուրիշներն են երկեր յօրինում կամ դասագրքեր, — նա չէ խնայում իր ունեցած սուղ միջոցները և առաջ է նետւում, հրատարակում, միայն թէ գիրք լինի հայ ընթերցողի, հայ աշակերտի համար: Այդ նոր գըրքերը վաճառելու տեղ պէտք է լինի. բարեկիշատակ Համբարձում Խնֆիաճեանցը մեծ չափերով չէ կարողանում գործ կատարել այլ ևս, — ինքը Զաքարիան է բանում գրալսճառասնոց: Դիրք, թատրոն, ուսում... ահա ինչով է զբաղւած մեր Զաքարիան իր ամբողջ կեանքում և պսակում է իր բեղմնալի կեանքը, ինչպէս ինքը պատմեց — գրեց, տիկին Կատարինէ Նազիրեանի մեծարժէք հոգը Ներսիսեան դպրոցի նորակառոյց շէնքի համար նւէր բերելը, յորդորելով և յաջողացնելով: Տիկինը սրա ազգականն էր և վախճանելով, Զաքարիային էլ կտակակատար նշանակեց:

* * *

Հայ ընթերցող, ամեն բան տեսցինք, բայց երեւակայեցէք — հոգիս չըթեթեացաւ — dixi et animam levi — չեղաւ. կարծես ես ոչինչ չասեցի, կամ ամենագլխաւորը չասեցի: Զաքարիան իր գերեզմանական խաղաղութիւնից ինձ ասում է իր մեղմ, քաղցրաւուն ձայնով ժպիտլոտ պայծառ երեսով թէ՛ «բժիշկ, միայն այդքանը, չէ՞ որ այդքանը քարինք եւս աղաղակեցնեն, այդքանը ես ինքս էլ էի գրել լրագրի էջերում ի սեպհակրան ծեղրովս»:

Արդարացի և իրաւացի ես, սիրելի Զաքարիաս, ես պէտք է ասեմ այն, ինչ որ դու չես ասել, չէիր կարող ասել. ինչոր քն համեստութիւնդ չէր թոյլ տալ ասել: Իմ պարտաւորութիւնս է ասել, որպէսզի նոր. սերունդը ճանաչի քեզ այնպէս, ինչպէս դու եղել եմ:

ախոս, որ ես չեմ կարող մի ընդարձակ վէպ գրել քո կեանքից, մի թատերական գրածք գրել, մի մեծ պոէմ գրել և երգել քեզ, երգել քո ազնիւ հոգին, քո թանկագին, կաթնագին սիրտը, — այն սիրտը, որ եօթանասուն հրկար տարիներ բարախում էր քո սիրեցեալ ազգի համար, որը սակայն շարունակում էր բարախել անընդհատ և անսպաթաք-պատանեկական աւելնով, չընայելով անգամ այն չար հիւանդութեանը, որը դաւ էր գրել քո կեանքին:

Ս. Էջմիածնի քարը սուրբ է և նա պէտք է իր տեղումը լինի. հանեցէք, տարէք իր շարածքիցը — և նա այլ ևս իր պաշտօնին չէ կարող ծառայել, թէև նա միշտ կը մնայ նւիրական: Չաքարիան մի նւիրական սրբութիւն էր, որը գործում էր ազգային անդատ-տանում՝ կենսունակ, զւարթ, եռանդոտ, յոյսերով լի. գործում էր, երբ տեսնում էր, որ մթնոլորտը գործ է պահանջում, պէտք է եռացնել բոլոր շրջապատը իրաւորցով պէտք է տալ և աջ ձեռքով և ձախ, և սրտով, և զրամով և խօսքով — և նա արեց այդ. նա ոգևորեց — գործի հրաւիրեց. գործեց և ուսուցց. անցաւ այդ շրջանը եկան վերջին տասնեակ տարիները. կեանքը նոր շրջան ստացաւ, կեանքի թելերը Չաքարիայի ձեռքից աննկատելի կերպով դուրս եկան՝ գիրք կայ, թատրոն կայ, այլ ևս կարիք չըկայ արհեստական խմբեր կազմել հայերէն սովորեցնելու համար, օրիորդաց ուսումնարաններ յետ ընկած գիւղերումն անգամ կան. ինչ է մնում անել... և Չաքարիան ուրիշ բան չգրտնելով — սկսում է յիշողութիւններ գրել. նրան քաղցր է յիշել հին ժամանակները, երբ կիսաօտններ թափւում էին այս ինչի դարպասը հայի լեզուն լսելու, թատրոն տեսնելու, երբ... և այլն և այլն. երբ կար այնպիսի եռանդ, սէր, հետաքրքրութիւն աչք բանալու, զարթնելու, սովորելու: Այո, այսօր ամեն բան կայ, բայց... մի բան չըկայ — սէր, անկեղծ սէր, արդար սէր... իսկ առանց սիրոյ ամեն բան մեռեալ է. սէրն է, որ կենդանի շունչ է փչում գործին և գործունէութեանը:

Սուկալի խառնաշփոթութիւն ընկաւ ազգային կեանքի մէջ. Չաքարը տեսնում էր և ազգը, և եկեղեցին, և հոգևոր ու մարմնաւոր գործիչներին, և հասարակական պաշտօնների գլուխ կանգնածներին — տեսնում էր իր բարի աչքովը, բայց նա իր զգայուն հոգովը զգում էր, որ աիկը նոյնն է, բայց գինին այլ է — դա ոչ գինի, այլ թոյն է. չըկայ այն սէրը, այն այրւած սրտի սէրը, որ Չաքարիային հրեղէն թռիչք էր տալիս իր հողեղէն ոյժերից անպայման վեր գործեր կատարելու. չըկար այն հաւատը. որ սարեր էր տեղափոխում, ի գարմանս գոռոզ իշխանների: Այո, այստեղ արդէն եկել հասել էր ծայր սահմանը, վերջ գնելու

Չաքարիայի գործունէութեանը. ս. Էջմիածնի քարը այլ ևս հիմքից, իր տեղիցը հանւած էր և տարած զգուշութեամբ մեկուսի տեղ գրւած:

Գնանք, բժիշկ բարեկամ և Տարսզի խմբագիր բարեկամ Տիգրան Նազարեան — գնանք և ճանապարհին շատ ժամանակ կ'ընենանք զրուցելու. գնանք, իմ կալւածքը — տասնեակ զեսեատիներ ի կալւածք է, Թիֆլիսի շրջակայքում, 7-8 վերստ հեռաւորութեան վերայ — մի բարձրաւանդակի վրայ, հրաշալի տեղ, տեսարան, օդ, «պանտայի» ծառեր և նոյն իսկ սեպհական պարզ ու վճիտ ջուր. և մենք երեքով ճանապարհեցինք, առնելով մեզ հետ և ամբողջ օրւայ պարէնը: Մի տան և հինգ տարի առաջ էր, Հայաստանի կոտորածի հետեւալ օրը: Ամբողջ այդ կիրակի օրը, գարնանային առաւօտեան արեածագից սկսած մինչև երեկոյեան մութը մենք զրուցում էինք:

Ահա, այս կալւածքս վաճառեմ մի հայ դրամատիկոս, ինչպէս օտարի ձեռք ընկնի, և այդ դրամով գնանք Կիպրոս կղզի ու այնտեղ ս. Մակարայ վանքում մի որբանոց-ուսումնարան բանանք...

Այո, ինձ սիրելի է Չաքարիան յատկապէս և գլխաւորապէս ոչ թէ իբրեւ թատրոնին նպաստող, ոչ իբրեւ ուսուցիչ, ոչ իբրեւ գրաւաճառ և հրատարակիչ և ոչ իբրեւ հեղինակ... Նա սիրելի է ինձ իբրեւ մարդ, սիրելի է իբրեւ հայ մարդ: Իբրեւ մարդ նա բարի էր, նա ազնուութեամբ լի էր, նա եռանդոտ էր և գործունէութեան մէջ կը քրտ — այդ բանի գեղեցիկ իմաստով. նա անկաշառ էր իր սկզբանց մէջ, նա բռնած էր իր կեանքի ուղին և ընթանում էր առանց յետ նայելու, անշեղ — առանց աջի և ձախի: Իբրեւ հայ, նա հարստացողի էր իր ազգի և եկեղեցոյ (իբրեւ ազգային գործունէի). նա նւիրւած էր իր ազգին բոլոր իր էութեամբ. ոչ միայն դրամով, անձնական աշխատութեամբ, ոչ միայն գործով և գործունէութեամբ, ոչ միայն հոգւով և երազներով: Նա առաքինի էր և արդար: Նրա թաղման օրը ես ասեցի՝ «Աստուած հանգուցեալի համար կը ին գործ լինելու հոգւ չի ունենալ»: Նրա յոյսը եւ հաւատը տեսնել իր ազգը մարդավայել կենցաղի մէջ — անդրդւելի էր. նրա սէրը, անխառն սէրը դէպի իր ազգը անսպառ էր և նա ամբողջապէս նւիրւած էր այդ սիրոյն, ինչպէս սգաւոր մայրը միայն կարող էր նւիրւած լինել իր միակ յոյս զաւակին:

Հոգեւ լոյս դառնալ, իմ սրտիս սիրելի Չաքարիա, կեանքդ ուղեցոյց փարոս ծառայի քո նւիրական, քո սիրեցեալ ազգի մատաղ սերնդի համար:

Թովհապետ Ռ. Նաւասարդեան

ՍԵՐԳԵՅ ԱՆԴՐԵԵՒԻՉ ՄՈՒՐՈՄՅԵՒ*)

Իերինգը մի հոշակաւոր աֆօրիզմ ունի—«Իրաւունքը լոկ զաղափար չէ, այլ կենդանի ոյժ»։ Ս. Ա. Մուրօմցեւը իր ամբողջ կեանքով մարմնացնում էր այդ աֆօրիզմը։ Նրա կեանքի նպատակը եղել է՝ ծառայել այդ կենդանի ոյժին, թէ ուսանողական նստարանի և թէ քաղաքացիական իրաւունքի ամբիօնի վրայ, թէ իրաւաբանական ընկերութեան մէջ և թէ գեմսկի ու քաղաքային ինքնավարութիւններում, թէ փաստաբանական գործունէութեան ժամանակ, թէ, վերջապէս, Տաւրիկեան պալատում։

Ս. Ա. Մուրօմցեւը իր մանկութիւնն ու երիտասարդութիւնը անց է կացրել մեծ բէֆօրմների շրջանում։ Մօսկւայի III գիմնազիան աւարտելուց յետոյ՝ նա Մօսկւայի համալսարանում դասախօսութիւններ էր լսում Նոր Դատարանների դարունքին, երբ ամենքը ոգևորւած էին միայն մի մտքով—իրաւագործ երկրում տարածել իրաւունքի գաղափարը։ Ռուս կեանքի այդ մօմէնտը որոշ ուղղութիւն տւեց հանգուցեալ Մուրօմցեւի պատմա-փիլիսոփայական մտքին։ Սերւած լինելով հին ադնաւական տոհմից՝ Ս. Ա. Մուրօմցեւը բոլորովին ազատ էր դասակարգային նախապաշարութիւններից և միշտ յայտնի է եղել մտքի ազատութեամբ և համոզմունքների անկախութեամբ։

Մօսկւայի համալսարանն աւարտելուց յետոյ՝ Մուրօմցեւը մի առժամանակ լսում է Գեօտինգէնի համալսարանի հոշակաւոր պրօֆէսօր Իերինգի դասախօսութիւնները։ Վերադառնալով Մօսկւա՝ նա համալսարանում պաշտպանում է մագիստրական, ապա դօքտօրական դիսսերտացիաները, որից յետոյ նա ընդունւում է իբրեւ դօցէնտ, իսկ յետոյ, 1879 թւին, երբ նա ընդամենը 29 տարեկան էր, իբրեւ՝ օրգինար պրօֆէսօր։

Զը նայած իր երիտասարդ հասակին և միայն 9 տարեայ պրօֆէսօրական գործունէութեան՝ Ս. Ա. Մուրօմցեւը շուտով հռչակ է ստանում, իբրեւ նշանաւոր մտածող և փայլուն լեկտօր։ Նրա ան շախատութիւնների մէջ, որոնք հրատարակւել են 25—30 տարեառաջ, կան բազմաթիւ նոր մտքեր ու գաղափարներ, որոնք միայն վերջերս են ընդունւել և քաղաքացիութիւն ստացել գիտնականների մէջ։ Այն գիտական մեթօդը, որ Մուրօմցեւը գործ է դրել ուսումնասիրելու քաղաքացիական իրաւունքը ընդհանրապէս և հոմէականը՝ մասնաւորապէս, այժմ ընդունւած է Գերմանիայում, Ֆրանսիայում և Անգլիայում, և այժմս ուսու գիտնականի աշխատութիւններից ցիտատներ են բերում ամբողջ աշխարհի գիտնականները։

Բացի դրանից՝ նա եղել է նաև անփոխարինելի դաստիարակ և իր աշակերտների մէջ զարգացրել է օրինապահութեան զգացմունքը և արդարաւարտութեան իսկական նպատակների գիտակցութիւնը։

Այդ պատճառով ամենքը ափսոսացին, երբ 1884 թւին Մուրօմցեւը ստիպւած էր թողնելու իր գիտական բեղմնաւոր գործունէութիւնը համալսարանում։ Նա այդ ժամանակից սկսեց փաստաբանութեամբ պարապել։ Նրա գիտական հարուստ պաշարը, կամքը, անաղին ոյժը և անխոնջ աշխատանքը նշանաւոր գիտնականին դարձրին նաև նշանաւոր փաստաբան։

Փաստաբանութեան ժամանակ էլ նա չը թողեց իր գիտական պարապմունքները։ Նա «Юридический Вѣстник»-ի խմբագիրն էր մինչև նրա դադարելը

1892 թւին և Մօսկւայի «Իրաւաբանական Ընկերութեան» համարեա անփոփոխ նախագահը՝ մինչև այդ ընկերութեան փակելը ժողովրդական լուսաւորութեան միութետի կողմից՝ 1899 թւին։ Պաշկինի ծննդեան 100-ամեակի առիթով արտասանած Մուրօմցեւի ճառի պատճառով։

Նրա գիտական և փաստաբանական գործունէութիւնը, «Юридический Вѣстник» առաջադէմ հանգիսի խմբագրութիւնը, քաղաքային գումայում և նրա կօմիսիաներում գործ դրած աշխատանքը, վերջապէս իրաւաբանական ընկերութեան նախագահութիւնը, որտեղ նա կարողացաւ միացնել գիտնականներին, քննադատներին, իրաւաբաններին, փաստաբաններին և այլն, նրա համար ստեղծեցին կենտրոնական դիրք Մօսկւայում և հռչակ՝ ամբողջ Ռուսաստանում։

Իր բնաւորութեամբ և իր համոզմունքներով նա հասարակական գործչի տիպ էր, բառի լաւագոյն մըտքով։ Այդ պատճառով նա չէր կարող 1905 թ. դէպքերից հեռու մնալ։ Նա ջերմ մասնակցութիւն ունեցաւ գեմսկի և քաղաքային այն համագումարներում, որ մեծ դեր խաղացին անցած շարժումների ժամանակ։ Շատ ժողովներում նա նախագահել և շատ կարեւոր զեկուցումներ է կարդացել։ Ապա նա մայրաքաղաքի կողմից ընտրւեց Պետական Դումայի անդամ։ Նրա թեկնածութիւնը, որ դրել էր Սահմանադրական-ռամկավարական կուսակցութիւնը, արդէլքի չը հանգիպեց միւս կուսակցութիւնների կողմից։ Նա՝ բացի այդ՝ միաձայն ընտրւեց Առաջին Պետական Դումայի նախագահ։ Այդ պաշտօնում, որը նրա անունը կապեց Առաջին Պետական Դումայի գործունէութեան հետ, նա կանգնած էր իդէալական բարձրութեան վրայ, ինչպէս իրաւունքի սպասաւոր։ Նրա առաջին ճպոը՝ սահմանադրական Միապետի իրաւունքները յարգելու մասին և նրա խոստումը՝ ամուր կանգնել այն իրաւունքների համար, որ բոլորում են ժողովրդական ներկայացուցչութեան դադափարից, դարձաւ պատմական ճառ։ Առաջին ուսու պարլամէնտի 72 օրը՝ առաջին նախագահի անւան հետ անջնջելի կերպով գրւած են համաշխարհային պատմութեան էջերում։ Դուման արձակւեց։ Ս. Ա. Մուրօմցեւը միւս անգամների հետ դատի ենթարկւեց «Վերօրդի կոչի» համար և բանտ նստեց երեք ամիս։

Բայց դա չընկճեց Սերգէյ Անդրէեւիչին, և երբ նրան հնարաւորութիւն տրւեց նորից աշխատելու հարգատ համալսարանում, ամբիօնից դարձեալ հնչեց նշանաւոր մտածողի, փայլուն լեկտօրի, տաղանդաւոր պրօֆէսօրի խօսքը, որը հմայում էր ուսանողներին։

Այդ հմայքը և բացառիկ յարգանքը, սակայն, չէին սահմանափակում համալսարանական շրջանով, այլ ընդգրկում էին ամբողջ ուսու գիտակից հասարակութիւնը։ Ս. Ա. Մուրօմցեւը ամենաժողովրդական մարդկանցից մէկն էր ոչ միայն Ռուսաստանում, այլև արտասահմանում։ Անցեալ 1909 թ. հոկտեմբերի 13-ն տօնւեց նրա փաստաբանական գործունէութեան 25-ամեակը։ Իսկ հիմա, հազիւ մի տարի անցած, Ռուսաստանը զրկւեց իր մեծ գաւազից։ Պատմական մեծ մարդու յուզարկաւորութեան հանգէսը ևս պատմական դարձաւ։ Այդ տխուր հանգէսը ցոյց տւեց աշխարհին, թէ սրբան մեծ է Ռուսաստանը նորոգելու կողմնակիցների թիւը, որքան մեծ է նրանց փափազը...

* Ներկայ յօդւածը կազմելիս, զլխաւորապէս օգտւել ենք «Живые слова наших писателей и общественных деятелей» ժողովածուից։

ԱՆՈՒ ՄԱՐԴԱՆՆՑ ՏԱՐՈՐԻՆԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

(Փնդանոսի փոխարէն)

Նոր ծանոթանում էք մեծ մարդկանց մասնաւոր կեանքի հետ, երբեմն նկատում էք նրանց մէջ աշխարհային օրից յետոյ միայն Լէյքնիցը յիսարօթիկի կողմեր, որոնք կարծես նման են խելագարութեան: Դեռ Սեւեկան ասում էր, որ ամեն մի հանձարեւ մարդ փոքր ինչ անբնական է, իսկ Վոլֆֆօնը՝ կարծեց մի ամբողջ թէօրիա հանձարի և խելագարութեան մասին...

Հայտնաւոր Նիւտոնը մտքով աշխատելու պիտի գրեւորէր, որ նրա մօտ գրեւոր էր աղախին, որ վարում էր նրա հետ ինչպէս Կրիստոֆի հետ: Գառնի նրան Նիւտոնը բարբոթին անօգնական էր: Ամեն ամառ տղաքները բերում էր նրան նախաճաշ և չէր հեռանում մինչև որ նա ուտում վերջացնում էր, եթէ ոչ՝ նա յաճախ իսկի չէր մօտենում կերակրին:

Մի անգամ տղաքները ձու գրեց խաշիւտ այդ նշանակող գիտնականի համար: Կարճ ժամանակով ուր-որ տեղ գնալու պատճառով նա Նիւտոնի ձեռքը տեղ ձուռ և ժամացոյցը և խնդրեց մի որոշեալ թուով բոլորից յետոյ ձուռ գնել պղնձի մէջ և հանել աշխտեղից ուղիղ մի բոլորից յետոյ: Երբ յետոյ նա վերադարձաւ, գտաւ Նիւտոնին նոյն տեղում լուրջ դէմքով ետացող ջուրը գիտելու: Նա կատարել էր իր աղախինի հրամանը, բայց ոչ բոլորովին ճիշտ: Ժամացոյցը նա գրել էր ետացող ջրի մէջ, իսկ ձուռ ձեռքին բռնած ուշադրութեամբ դիտում էր:

Նշանաւոր Լէյքնիցը մտքով աշխատելու պիտի չէր, ինչպէս Նիւտոնը, սակայն դրա հետեւողները նրա համար աւելի լուրջ էին: Նա ամուսին էր և եթէ այդպէս էլ մնաց իր ամբողջ կեանքում, դա միմիայն ցրեւած լինելու պատճառով էր: Լէյքնիցը մի անգամ արդէն մօտ էր Գիմենէյի կապերով միանալու իրան գուր եկած մի կնոջ հետ: Այն օրը, երբ պէտք է կատարէր պատկազրութիւնը, առաւօտեան գիտնականը վեր կացաւ անկողնից և նստեց աշխատանքի սեղանի մօտ, խորատուրած իրան գրադեցնող գիտնական մի խնդրի մէջ: Ամբողջ օրը Լէյքնիցը ասում էր իր մտքերով և նոյնիսկ մոտալու հաշիւ: Երբ ինչպէս նա, յոգնելով մտքի լաբումից, պարկեց քնելու և այդանդ միայն յիշեց, որ նա ցերեկը պէտք

է ուր-որ մի տեղ գնար, բայց թէ ինչ նպատակով: Նա, այդ մոռացել էր: Երբ օրից յետոյ միայն Լէյքնիցը յիսարօթիկի կողմեր էր ամուսնացնում...

Այդպէս լուրջ հետեւողներ չունեցաւ նշանաւոր աղախինը, մատնադրուած Հենրի Պուանկարէի համար նրա մոռացկոտութիւնը: Մի անգամ նա ամբողջ նահանգիստ կերպով իր պայտուտի մէջ գրեց ուրիշի վերձակը, որ նա վերցրել էր այն հիւրանոցի անկողնից, ուր նա գիշերել էր:

Մեծ մարդկանցից ոմանց հարածում էին անկարգ կանխակալ մտքեր: Մամբրանը փիլիսոփային հալածում էր այն միտքը, թէ նրա քթի ծայրին կայ մի կտոր ոչխարի միտ: Երբ նա մօտենում էր կրակին, հաւատացնում էր, որ գրեւոր է խորակած ոչխարի միտ: Համարեա նոյն տեսակ միտք էլ հալածում էր Hayghens գիտնականին, որ յաճախ ասում էր, որ ինքը կազմւած է իւրից և խոյս էր տալիս տաքանայուց, որպէս զի չէր հաշիւ:

Դիւմա-հայրը չէր կարողանում զիպչել թաւիշի, իսկ երբ նա յանկարծ գիպում էր զրան, նա ամբողջ մարմնով ցնցւում էր: Նրա ընկեր նկարիչ Փիրօն վախենում էր զիպչել գրչի: Զօլան թւարանական համարողութեան մարտիկն ունէր: Փողոցներում զրօսնելիս նա համբում էր դադարել լապտերների թիւը: Իր այցելած սալօններում նա միշտ հաշւում էր պատկերների թիւը:

Այդպիսի կանխակալ մտքերն, անկողնում, ցոյց են քաշիւ մատուր մի որոշ խանդավառ:

Երբ հափաղանց դարգանում է հանձարի մատուր պորձունէութեան մի օր և է կողմը, անշուշտ պէտք է տուժէ միտք:

Հետաքրքիր է և այն, որ մեծ մարդկանցից ամեն մէկն ունի աշխատելու մի առանձին եղանակ: Պատկալը և Նիւտոնը աշխատում էին պարկած: Նորիս վախճանւած ամերիկացի երգի-ճարան Մարկ Տէյնը նոյնիսկ գրում էր պարկած: Երաժշտագէտ Օրբանկը հեղինակում էր օմնիբուսների մէջ: Հայդնը, ինչպէս և Բիւֆօնը, ողևորում էր ներշնչւած էին միայն գիշերը:

Շատերը կարողանում էին ստեղծագործել միայն հարբած ժամանակ,

ինչպէս օր. Վերկնը, Միստէն և այլք: Վօլտերն աշխատում էր մութ խմելով: Դիւմա-հայրը փիլիսոփային աշխատելու ժամանակ կրծքում էր շաքարածուցեր: Բայց ամենից յաճախ մեծ գրողները և գիտնականները գիտում էին ալիօօլի, մօրֆի, կօկաինի և էֆիրի օգնութեան:

Իրենք սիրում էր խաղալ փայտէ լապտիք կենդանիներով: Նրանեղանի վրայ միշտ լինում էր մի ամբողջ մանկական գաղափարաց: Ասում էին, որ նա օգտւում էր այդ լապտիքներից, երբ մտածում էր պիկաների կազմութեան և գործող անձնանքով թիւների բեմի վրայ աւելցած զրուիւնն մնաին:

Պենսօն-դիւ-Տերրայլը իր անթիւ վէպերի հերոսներին միմեանց հետ չը շփոթելու համար թղթից կտրում էր զրանց ձեւերը և միշտ իր գիմաց կախում երկաթէ լարի վրայ, որ նա ձգել էր իր առանձնասենեակի մի ծայրից միտք: Երբ գործողութեան ընթացքում նրա հերոսներից մէկը մեռնում էր, Պենսօն-դիւ-Տերրայլը վերցնում էր ատրճանակը և սպանում համապատասխան թղթի ձեւը:

Մեծ մարդկանց տարօրինակութիւնները արտայայտւում էին և նրանց ճաշակի ու լաղողութեան զգացումներով: Բիսարդ Շարաուսը գերադասում էր այն կակօֆօնիան, որ կատարում էին երաժշտական արտիստները իրանց պորձիքները լարելու ժամանակ: Նա նոյնիսկ կազմեց այդ երաժշտութիւնից մի ամբողջ սիմֆօնիա, բայց ոչ ոք չէր կարողացաւ դա նուագել նրա համար:

Պատմում են, որ Միլլի Պրիդոմը մի առանձին հակումն ունէր գէպի անշուքը գրեւոր լրագրական ու փողոցային վէպերը:

Փրանսիական հեղինակաւոր հոգեբան դր. Գրասէն ստեղծել է մի թէօրիա կիսախելագարութեան մասին: Նրա կարծիքով, բոլորովին նորմալ մարդիկ չը կան: Ամեն մարդ ունի մի օր և հոգեկան սրկատուր կողմ: Մեծ մարդկանց մէջ այդպիսի պոխտուները ամենից աւելի յաճախ են լինում: Անգլիացի պոխտաւոր Մաուդլին ևս հաստատում է, որ ամեն մարդ մի փոքր ալիսիւս է, և մանաւանդ նշանաւոր մարդիկ...

Թարգմ. ԼԷՕՆԻՊ:

ԹԱՏՐՈՆԻ ՇՈՒՐՁԸ

Չմեռային 1911¹¹ սեզոնը թիֆ-լիսում, սակայն ոչ ամենքի համար հուսալից, բացեց Օպերան պ. Անտոն Եյսենվայլի ղեկավարությամբ է. խմբի մեջ են անցեալ սեզոնից արդէն ծանօթ տ. տ. Վիկշեմսկայա, Եյսենվայլ-Դոնսկայա, Կալինին, պ. Կորչմարե արտիստներից զատ և աչքի ընկնող երգիչներ Մազուլ-խին, Տոմսկի և այլն: Ան. Եյսենվայլը նախկին սեզոնի նման այս տարի էլ շարունակ նորանոր օպերաներ է երգեցնել տալիս իր խմբին: Անընդհատ հրաւիրում է նորանոր արտիստներ գաստրոլային ներկայացումների համար: Հենց սեզոնի սկզբից շաբաթական մի քանի անգամ երգում էր կայսերական թատրոնում այժմ Պետերբուրգում երգող տեսուր Մաթէէ, սրան յաջորդեց Skala-ում երգած Էնցո Լիլիվա, գալիս է նորից Վան-Բրանդը: Նւագախմբին ղեկավարում է և պ. Ալանեան, որ մանաւանդ սիմֆոնիաներում նշանակալից է նրա ձրերն ու շնորհալիութիւնը: Մեծ խնամքով են տրւում օպերաները: Իլլիգիան միշտ կատարեալ, զեկրասիւնը, զգեստը, ակնեւորները թարմ, նոր և փառահեղ: Այս, միջակ է խումբը, երկնքից վայր բերող աստղեր չը կան: Եւ շատ լաւ է է, որ չը կան, որովհետեւ երբեմն հօրիզոնի վրայ մետեօրի նման փայլող արեգակն են աստղերը են, որ կուրացրել են երաժշտաւէր (!?) թիֆլիսին և նա այժմ թատրոն է գալիս, երբ գիտէ որ ֆլիքտ կարող է անել, զգեստն ու ներկած քիթ-պոչը ցոյց տալ և կամ թէ հրճել «Ноч любви» կամ Յիզանական սիրոյ օպերաներով:

Արեւստը չէ, որ մեր թիւրիմացութեան օրերում հմայում է թիֆլիսին, այլ լիտի, ցինիկ, անսանական հակումներ գոգող խանդ ու խարդաւանանքը:

Շաբաթ օրերը gala ներկայացումներ են. այսինքն տեղերի գները բարձրացրւում և յաճախ առաջին անգամ սեզոնին երգող օպերաներ: Թատրոնում ասեղ զցիլու տեղ չի լինում այդ gala-ներին: Հարուստ, թէ աղքատ գլխապատառ գալիս են իրանց ցոյց տալու, մարգամիշի երեւալու և ոչ թէ լսելու, ըմբռնելու:

Սակայն արտիստները հակառակի պէս երգում են լի օրերը հիանալի, ուշադրաւ, նոյն իսկ յաճախ, համարաւ բոլորովին դատարկ թատրոնում:

Արտաշարժ էր և խորհրդածութիւնների առիթ ներկայացումներից մէկը: Պէտք է երգէին Յիզանական սէր օպերան: Սպասում էր մեծ բազմութիւն, բայց արտիստի հիւանդութեան պատճառով այս օպերան տեղ երգեց «Евг. Онѣгин»: Տատեանի գերեզմանը պ. Եյսենվայլը Դոնսկայա շատ նազանի, երգեց

գեղեցիկ, այնքան գեղեցիկ: որ երբեք այդքան փայլուն չէր երգել: Կամ գուցէ ես այնքան էի զայրացած մեր «երաժշտաւէր» թիֆլիսի վրայ, որ ինձ վրայ այնքան խոր տպաւորութիւն թողեց Տատեան-Դոնսկայի վիշտն ու դայլայիլը: Յամենայն գէպս փաստն այն է, որ թիֆլիսի երաժշտաւէր հասարակութիւնը Յիզանական սիրոյ համար գնած սոմակները ետ առաւ և հրաժարեց լսել Չայկովսկու Օնգին-ը, իսկ տ. Եյսենվայլը-Դոնսկայան էլ շատ հիասքանչ երգեց դատարկ թատրոնում: Մենք դրւատում ենք այդպիսի վերաբերմունք արտիստի կողմից և շատ ցանկանում, որ այդ gala-ներին, ինչպէս յաճախ, ներկայացումները լինեն իբրեւ փորձեր, իսկ լի օրերը արտիստները կատարեն իրանց վեհ պաշտօնը, այն իմացականութեամբ, որ ճշակ ու սիրտ պէտք է կրթին իրանք և ոչ թէ լինեն առիթ «երաժշտաւէր» թիֆլիսի անասնական հակումների գոգող ներկայացումներին նպաստող:

Արտիստիկական Ընկ. թատրոնում պ. Նիկոլայի գեղաւարտութեամբ ուսուց դրամատիկ. խումբը ամեն երեկոյ տալիս է ներկայացումներ: Բնաբերուածը կատիկ և նորագոյն: Ինքը պ. Նիկոլային փորձաւոր, բեմական հմտութիւն ունեցող դերասան լինելուց զատ, ոգևորւած բեմական դաստիարակ է: Կաշից դուրս է գալիս թիֆլիսին ապագայ ցանկուն նրա թիւր ընթացքը և բռնած դիրքը դէպի թատրոնը: Դաստիարակ է, աշակերտների, ժողովրդի համար ճիշդ ներկայացումներ է տալիս, բացատրում է, ուսուցանում է, սակայն ապարդիւն ջանք:

Վրացիները ուռն ու մունջ շատ կանոնաւոր տալիս են ներկայացումներ իրանց սեպհական թատրոնում, իսկ հայերն էլ Արտիստիկանում, սակայն մտորելով ունենալ և յատուկ թատրոն:

Մոլի և վաղաժամ ցանկութիւն: Մեր օրերում հայերը չը պիտի կարողանան այնպիսի թատրոն շինել, որ Արտիստիկանից աւելի շքեղ և յարմար լինի: Մընում է, որ նոր շինութեան մը տորմունքը մի կողմ գնեն և Արտիստիկականի տիրանալու ճանապարհը բռնեն: Իսկ այդ ճանապարհը ես վաղուց եմ ցոյց տուել: Պէտք է ձեռք բերել Արտիստիկական Ընկ. բաժնետոմսերը, կրկնում եմ, այդ աւելի դիրքին է, քան նոր դրամազուլի գտնել և թատրոն շինելը:

Հորիզոնը հաղորդում է, որ «Յայտնի բարեգործ պ. Ալ. Ման-թաշեանը վրաց դերասան պ. Մեսիս յօրեւանական ներկայացման մի տոմսակին 500 ռ. է տուել և գնացել թատրոն»: Ինչու է նախանձում Հորիզոնը

վրաց դերասանին, նման 500-ներ չէ որ նա շարունակ տալիս է և միւս բեմերի սպասաւորներին, որոնց թւում ի հարկէ, և հայ բեմին անընդհատ: Սակայն Հայոց թատրոնը այս սեզոնին վերածնութեան, թէ ջղայնաճըգութեան նշոյլներ է տալիս: Կոմիտէն աշաղուճ է վերաբերում դէպի իր ստանձնածը, բեմասօր պ. Արմէնեան լի է բուռն եռանդով և զործին լաւատեղեակ: Դերասանները լաւ լինելով հայ հարուստի ակնարկը թէ «Այս սեզոնի աջողութիւնից կախած է եւ հայ բեմի յարատեւութիւնը», անում են, ինչ կարող են: Առ այժմ ներկայացրին պ. Ս. Թառայեանի դաստիարակիչ և ուշադրաւ Սոկրատ պիէսը և պ. Շիրվանզադէի խորհրդածութիւնների առարկայ Արմէնեանին:

Հաւաքարի, ժողովրդական տան և Բօրսայի բեմերի վրայ էլ են տրւում ներկայացումներ տեղական լեզուներով, ինչպէս և թիֆ. ժողովարանի բեմի վրայ:

Չընայած թատրոնական եօթ բեմերին, թիֆլիսն այնուամենայնիւ սիրալոյսով կրկէս ու սիրեմտօտեղութեամբ է յաճախում ֆոնոգրաֆով սքանչանում:

Tigo

ԲԵՅԵՆՁԻՒ ՓՈԽԱՐԷՆ

Յարգելի Պ. Նազարեան

Դուք ինձ հրաւիրեցիք՝ զաղափար տալ «Ճարագի» ընթերցողներին իմ նոր պիէսի մասին և, ճիշտն ասած, ես ներկայումս ոչ մի տրամադրութիւն չունիմ պարբերական մամուլին մասնակցելու: Միայն չը հասկանաք իմ խօսքը—ես կողմնակից չեմ այն անմիտ նախապաշարմունքին, իբր թէ զրոյդ միմիայն վրայասան է, կամ քնարեղութեան, կամ դրամատուրգին է: Իմ աչքին մի ընդունակ ու ազնիւ վիպասանը ճիշտ նոյն արժէքը ունի, ինչպէս և նրա չափ ընդունակ ու ազնիւ հրապարակախօսը կամ քննադատը: Մաքսիմ Գօրկին մի ընդունակ բէլլետրիստ է, իսկ Միխայ-լօսկին մի ընդունակ հրապարակախօս—այս տեսակետից նըրանք ինձ համար երկուսն էլ հաւասար արժէք ունին—մէկը միւսից ոչ աւելի է և ոչ էլ պակաս: Արժուանքն և Բաֆֆին—երկուսն էլ ինձ համար հաւասար գրողներ են, ըստորում մէկը ընդունակ ու ազնիւ հրապարակախօս է, իսկ միւսը ընդունակ ու ազնիւ վիպասան: Ուրեմն ինչո՞ւ եմ ես ներկայումս խոյս տալիս հրապարակախօսական առարկի-զից... որովհետեւ իմ կարծիքն այն է, որ իւրաքանչիւր մարդ, ըստ կարելոյն, պիտի նւիրէ աշխատանքի մի որոշ ճիւղին: Երբ վիպասանը զբաղւում է հրապարակախօսական յօդաւո-

նեք գրելով, նա միայն իր սյ-ժերն է ցրւում: Երբ հրապարակախօսը կամ քննադատը միաժամանակ կամենում է վիպասան դառնալ, նա դառնում է վատ հրապարակախօս ու վատ վիպասան: Աշխատանքի որոշակի բաժանումը անհրաժեշտ է մարդկային ամբողջ կեանքի առաջընթացութեան համար:

Սակայն ինձ համար ծանր է մերժել Չեր հրաւերը, մանաւանդ որ Դուք իրաւունք ունէք այս անգամ երկու պատճառով: Առաջինը որ Սօկրատ պիէսը իր ծաւալի պատճառով չի կարող ներկայացւել մեր դաւառական բեմերի վրայ—հետեւապէս նրա մէջ անցկացրած սկզբունքները ան-

յայտ կը մնան դաւառացի հասարակութեան համար: Իսկ երկրորդ, որ Սօկրատը ինքը, այսինքն հին Յունաստանի ամենաբարձր մարդը, իր կեանքով, խօսքով ու գործով մի անզուգական օրինակ է ամբողջ մարդկութեան համար... Իմ կարծիքն այն է, որ զուտ քրիստոնէութեան նախա-հայրը Սօկրատն է: Նազովրեցի Յիսուսը քարոզում էր իր աշակերտներին, որ նրանք սիրեն իրանց թշնամիներին ու աշխտեն կատարեալ լինել, ինչպէս երկնաւոր հայրը... Բայց չորս հարիւր տարի առաջ Սօկրատը ոչ միայն ներշնչում էր ամենքին այդ նոյն ոգին, այլ և հէնց ինքը անձամբ իսկապէս սիրում էր իր հակառակորդներին ու երգեւալ թշնամիներին: Ներկայ քաղաքակրթ մարդկութիւնը մի աւելի մեծ օրինակ չէ կարողացել ներկայացնել: Նոր մարդկութեան մէջ միմիայն Տօլստօյը կարող է համեմատուել Սօկրատի հետ և ոչ միայն համեմատուել...

Ինձ թւում է որ հոգիները պատմութեան ընթացքում վերակենդանանում են: Ալեքսանդր Մակեդոնացին յարութիւն առաւ Նապօլեօնի մէջ: Իսկ Սօկրատը... Հին աշխարհի այդ ըստիմական ու մտաւոր հսկան մէն-մենակ կանգնած էր այն ժամանակաշրջանակները մարդկութեան առաջ և կոչում էր՝ «Դուք իմ խղճով ընկերներ... Իսկական արշալոյսը կը բացւի միմիայն այն ժամանակ, երբ մարդը կը գիտակցէ իր իսկական կոչումը և բարոյապէս կը վերածնունդ: Բնած մարդկանց իրանց անկողինների մէջ սրախողխող անելով չի բացւել իսկական արշալոյսը: Մեր բազմաթիւ քաղաքագործները քարերից մարդիկ են շինում և մեր փողոցները ու ճանապարհները զարդարում, իսկ դուք հէնց մարդկանցից մարդիկ պատրաստեցէք...

Ա. Թառայեան

(Կը շարունակի)

Типографія „Эсперанто“ Тифлис Елизаветинская №